

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

České Budějovice 2011

autor: Michaela Nádeníčková

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra pedagogiky a psychologie

Obor učitelství odborných předmětů

Psychologické aspekty dospívání

Bakalářská práce

České Budějovice 2011

Autor práce:

Michaela Nádeníčková

Vedoucí práce:

PhDr. Jitka Šebová Šafaříková

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V..... dne

.....
podpis

Děkuji paní PhDr. Jitce Šebové Šafaříkové za konzultace, cennou pomoc, rady a připomínky, kterými přispěla k vypracování této bakalářské práce.

Anotace

Psychologické aspekty v období dospívání jsou různorodé. Na každé dospívající dítě působí jiný faktor a jiný zas ovlivňuje jeho chování.

Ve své práci se soustředí především na problematiku šikany, záškoláctví a nejrůznějších závislostí. Tyto asociální a mnohdy i antisociální psychologické jevy brání dětem a dospívajícím v plnohodnotném rozvoji a narušují tak prostředí, ve kterém vyrůstají. Variace těchto jevů je skutečně obrovská. Protože i nadále přibývá dětí, u kterých spatřujeme zmíněné problémy, chtěla bych se tedy zaměřit i na prevenci a objasnit tuto problematiku v rozhovorech s učitelkami základních a středních škol, zda právě na jejich škole probíhají určité programy založené na prevenci těchto problémů.

Annotation

Psychological aspects are various during the adolescence. Adolescents and their behaviour are influenced by many factors.

This thesis is aimed at chicanery problems, truancy and all sorts of addiction. These asocial and often also antisocial psychological effects inhibit children and adolescents from adequate developing. The surroundings, where the children and adolescents are growing up, is disturbed.

Because there are more children with problems mentioned above, I would like to focus on prevention. During the interviews with teachers at primary and secondary schools, I would like to find out, if there are any prevention activities at their schools.

Klíčová slova

Dospívání, šikana, záškoláctví, závislosti, toxikománie, gamblerství, alkoholismus, asociální a antisociální jednání, prevence

Keywords

Adolescence, pubescence, truancy, dependencies, toxicomania, gambling, alcoholism, asocial and antisocial acts, prevention

OBSAH

<i>ÚVOD</i>	6
-------------------	---

1 OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ

1.1 CHARAKTERISTIKA DOSPÍVÁNÍ	7
1.2 PUBESCENCE	8
1.2.1 PUBESCENT A VRSTEVNÍCI	9
1.2.2 IDENTITA PUBESCENTA	10
1.3 ADOLESCENCE	11
1.3.1 TEORIE ADOLESCENCE	12
1.3.2 DIFERENCIACE OBDOBÍ	12
1.3.3 IDENTITA ADOLESCENTA	13
1.3.4 ADOLESCENT A VRSTEVNÍCI.....	14

2 ZÁKLADNÍ PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY DOSPÍVÁNÍ

2.1 ŠIKANA	15
2.1.1 VARIANTY ŠIKANY	16
2.1.2 VÝVOJOVÉ STUPNĚ ŠIKANY	18
2.1.3 OSOBNOST AGRESORA	20
2.2 ZÁŠKOLÁCTVÍ	23
2.3 ZÁVISLOSTI	27
2.3.1 DRUHY ZÁVISLOSTÍ	28
2.3.1.1 TOXIKOMÁNIE	29
2.3.1.2 ALKOHOLISMUS	31
2.3.1.3 GAMBLERSTVÍ	34

3 ŘEŠENÍ PSYCHOLOGICKÝCH ASPEKTŮ V PRAXI

3.1 CÍLE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	36
3.2 POUŽITÉ METODY	36
3.3 VÝSLEDKY ŠETŘENÍ	38
3.3.1 KVALITATIVNÍ VÝZKUM – PREVENCE PSYCHOLOGICKÝCH ASPEKTŮ DOSPÍVÁNÍ	38
3.3.2 KVANTITATIVNÍ VÝZKUM	49
ZÁVĚR	57

RESUMÉ	59
---------------------	-----------

SEZNAM LITERATURY

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

SEZNAM PŘÍLOH, PŘÍLOHY

ÚVOD

Stále častěji se v dnešní době setkáváme s problematikou psychologických aspektů v dospívání jedince. Nejenom pedagogové, ale především rodiče se snaží o nápravu dospívajících, kteří se potýkají s některým tímto problémem, ať už se jedná o záškoláctví či v opačném ještě horším případě o šikanu, alkohol nebo závislosti. Problematika psychologických aspektů v dospívání je mi velice blízká, protože ji čím dál tím více potkávám a pozoruji ve svém okolí a stává se čím dál tím více závažnější. Co se týče právě šikany, podle výzkumů a dostupných informací, šikanovaných dětí neustále přibývá a právě informovanost zejména pedagogů je velice důležitá z hlediska toho, že když se šikana vyskytne právě v jejich třídě, vyhnou se chybám při vyšetřování a budou vědět, co dělat. Existuje mnoho odborných publikací, proběhlo mnoho kurzů a školení, kde se pedagogové dozvěděli, jak se v které situaci zachovat a jak postupovat, ovšem jak je zřejmé šikana, alkohol, drogy a další problematické jevy spatřujeme stále a na ústupu rozhodně nejsou. Hlavním opatřením je nepodceňovat závažnost zmíněných situací a snažit se dospívajícím co nejlépe pomoci. Nemohu opomenout ani důležitou spolupráci rodičů, pedagogů a školní instituce. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla pro toto téma bakalářské práce – Psychologické aspekty dospívání.

Bakalářská práce se zabývá jedním z nejvíce diskutovaných témat dnešní doby. Hlavním cílem tedy této bakalářské práce bude hierarchie psychologických aspektů a to již zmíněných – šikany, záškoláctví a závislosti, které působí na dospívajícího a šetření proč právě k těmto aspektům dochází. Neopomenu ani otázku prevence těchto jevů a objasním tuto problematiku v rozvorech s pedagogickými pracovníky.

Teoretická část je rozdělena na dvě hlavní kapitoly. První kapitola charakterizuje žáka v období dospívání, zaměřuje se, jak na první stádium dospívání – pubescenci, tak i na stádium druhé – adolescenci, kde jsou blíže specifikovány tyto vývojová období. Je zde blíže specifikovaná i identita dospívajícího, vliv vrstevníků i nadcházející změny, které dospívajícího ovlivňují. Druhá kapitola pojednává o třech nejdůležitějších psychologických aspektech

právě v letech žákova a studentova dospívání – šikany, záškoláctví a závislosti. V dílčích podkapitolách se jednotlivými problémy zabývám v širším měřítku.

Praktická část je založena na výzkumu, kterou jsem prováděla u žáků osmých tříd základních škol a u studentů druhých ročníků škol středních. Výzkum jsem prováděla formou dotazníků, získané výsledky jsou zpracovány formou tabulek a grafů.

1 OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ

1.1 CHARAKTERISTIKA DOSPÍVÁNÍ

Období dospívání je významnou, ba i stěžejní etapou pro formování i rozvoj osobnosti každého jedince. Dospívání můžeme označit též přechodným stádiem vývoje z dítěte k dospělému. V této etapě si člověk začne uvědomovat svou osobnost, začíná napodobovat myšlenky, charakteristické pro jeho generaci, bouří se autoritě. Je to čas, kdy dochází k dramatickým změnám v těle, mění se samotná psychologie jedince a dospívající si tvoří jakousi akademickou kariéru. V počátku dospívání, děti zpravidla dokončují základní školu a vybírají si následné studium na školách středních.

Dospívání je kulturní a společenský jev, a proto i samotný věk dospívání se s různými kulturami mění. Světová zdravotní organizace definuje dospívání jako období života mezi desátým až devatenáctým rokem života. Je třeba si ale uvědomit to, že existují značné rozdíly jak v nástupu do puberty, tak v jejím průběhu, včetně rozdílů mezi hochy a děvčaty. Tato fáze má v kontextu celkové životní dráhy člověka velice významné místo, na jehož pozdějším průběhu značně závisí další vývoj. Během několika málo let se dítě má přeměnit do dospělého člověka a to nejenom tělesně, ale i fyziologicky, společensky a především psychicky. Na konci etapy dospívání má tudíž být dítě připraveno na produktivní práci, vstup do zaměstnání, jeho vyhraněná a zformovaná osobnost má ucelený světový názor a je připraven pro začlenění do občanského životadění, manželství a rodičovství.

Dospívající tedy v tento období přechází od nesamostatnosti k samostatnosti, od závislosti k nezávislosti, od neodpovědnosti k morální zodpovědnosti. Jako dospělý si pak umí tvořit své názory, hodnoty a postoje.

1.2 PUBESCENCE

Starší školní věk, přibližně od 11 do 15 let, bývá označován jako období puberty. Toto vymezení je ovšem pouze orientační, jak již jsem psala, nástup a konec puberty je velmi individuální. Puberta je doba celé řady dramatických změn, kladoucích značné nároky jak na samotného pubescenta, tak i na jeho okolí. Platí ovšem ale i to, že projevy dospívání v chování se individuálně liší jak v kvalitě tak také v intenzitě. Zatímco na některých jedincích se puberta podepisuje v pravém slova smyslu, někteří tuto dobu prožijí naprosto klidně.

Období puberty má svůj počátek jasně stanoven fyziologickými změnami, při kterých dochází k disharmonii mezi fyzickou a psychickou stránkou života jedince. Pubescent si tedy nejenom uvědomuje, že „myslí“, „cítí“, ale že mnohdy a docela často něco jiného myslí, něco jiného cítí a něco zcela jiného, odlišného dělá.

Nástupem této etapy se dovršuje výkonnost poznávacích procesů, ať již jde o pozornost, paměť, vnímání, obrazotvornost či myšlení nebo tvořivost.

Pubertou začíná období, kdy dospívající usiluje vlastně poprvé v průběhu ontogeneze o emancipaci rodiny, a tím se mění i struktura jeho potřeb.¹ Asi nejnápadnějším rysem na počátku dospívání je potřeba samostatnosti. Je podmíněna touhou po odpoutání od rodičovského vedení a jedná se i o touhu svobodně se rozvíjet odlišovat se. Dospívající chce rozhodovat, co bude dále dělat. Emancipace od rodiny je pro dospívajícího velice důležitá a to z hlediska hledání sebe sama, navozování nových citových kontaktů mezi vrstevníky, a tím i osvojení nových sociálních rolí. Utvořit si obraz o sobě je důležitým poznáním pro získání sebedůvěry a citové jistoty.

Dalšími potřebami dospívajícího jedince je rovněž rozvíjení svých schopností, potřeba citové odezvy, bezpečí a lásky, potřeba svobodně rozvíjet své zájmy.

Dospívající jedinec se v tomto čase též mění po stránce tělesné, kdy probíhá pohlavní dozrávání. Toto pohlavní dozrávání je provokované

¹ LISÁ, L., KŇOURKOVÁ, M. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. Praha: Avicenum, 1986. ISBN 08-084-86, s. 250.

hormonálními změnami a dochází i k rozvíjení druhotných pohlavních znak a tělo pak postupně získává proporce dospělého člověka. Pubescenti bývají na tyto tělesné změny velice citliví a ne každý na ně reaguje s nadšením. Silně vztahovačný, impulzivní, uzavřený k dospělým může být takový jedinec, jehož psychiku ovlivňují právě zmíněné hormonální změny. Faktory, jako jsou pocity ztráty jistoty, tlak okolí, zvýšení emoční labilita a úzkostnosti, představují pro dospívajícího velkou zátěž, z níž plyne typická rozkolísanost prožívání a projevů jedince.

Pubescent nesnáší kompromisy, usiluje o přímočaré řešení, je vynikajícím diskutérem a své názory prosazuje velice vehementně a dlouho. Dalším typickým rysem je jeho výjimečnost. Má za to, že jeho myšlenky a pocity jsou jedinečné a jinému člověku nepochopitelné. Komunikace mezi jím a jeho rodiči je problematická, obě strany si stojí za názorem, že s tím druhým se nedá mluvit, natož na něčem domluvit.

1.2.1 PUBESCENT A VRSTEVNÍCI

Pro pubescenta je velice důležitá skupina vrstevníků. Už od kojeneckého a předškolního věku si vytváří vazby k vrstevníkům, na něž se dítě stále více orientuje a závislost na rodičích tak klesá. I když pubescence znamená další krok k samostatnosti, vztahy k rodičům jsou přesto stále ještě na prvním místě. Potřeba výchovného vedení je zde stále na místě a stále důležitá.

Vrstevníci spolu sdílejí zájmy, starosti či nejrůznější problémy. Ve skupině vrstevníků se klade velký důraz na konformitu, spočívající ve stylu řeči, způsobu oblékání, či preferované značce mobilních telefonů. Tato skupina má na dospívajícího stále větší vliv. Působí mnohdy až tak silně, že odsouzení druhého kamaráda - pubescenta představuje těžkou hrozbu, kvůli které riskuje vážný konflikt s rodiči či učiteli. Zvláště v rodině, kde chybí solidní citové zázemí, podléhá pubescent vrstevníkům až nebezpečně. Za každou cenu se snaží být populární a nijak nevybočovat z party. Překvapivé je i to, že se vůči partě může stát až sugestibilním, kdy se nechá vyprovokovat k jednání, které jeho povaze

vůbec neodpovídá. Může se tedy jednat o to, že se opije, zkusí drogu nebo se chová bezohledně.

Na druhou stranu pubescent často touží po věrném kamarádovi, se kterým by si rozuměl. Když ho najde, tráví pak spolu spoustu času. Takové věrné přátelství pak může vydržet mnoho let, dokonce mnohdy i celý život. Toto partnerství pak může posloužit i jako příprava pro mileneckou a manželskou důvěrnost.

Skupina vrstevníků tedy poskytuje dospívajícímu velikou oporu a to právě k jeho ještě nehotové identitě.

1.2.2 IDENTITA PUBESCENTA

Při nově rozvinuté schopnosti sledovat své city i city ostatních lidí nabývá také „já“ dospívajícího dítěte novou podobu.² Nové sebevědomí je ještě velmi nezralé a snadno zranitelné. Dospívající se samo sebou více zabývá, zajímá se o sebe, začíná hodnotit svá postavení, jak v rodině, škole i partě vrstevníků. Podle Eriksona překračuje pubescent hranici aktuální reality a usiluje o sebeurčení i hypoteticky. V procesu rozvoje této vlastní identity hraje tedy velkou roli přechodné stádium tzv. skupinové identity. Pubescent si vytváří ideál, později i smýšlí nad profesní rolí, ke které směřuje jeho pozdější volba.

V tomto období je na místě i velká sebekritičnost dospívajícího, kdy by podle něj mohla být všechno lepší. objevuje oblibu v soutěživých aktivitách, kdy se s jinými srovnává. Jeho sebeúcta je velice labilní a často zranitelná. Ve škole si utváří jakousi „osobní laťku“, na níž nechce být pod ní, ale nad ní, a pokud mu to takhle bude vyhovovat a stačit na další snažení už nebere ohled a ztrácí tak veškerý zájem. Vymezování své osobní identity je pro něj snadnější v negativní rovině, kdy moc dobře ví, že nechce být jako „ti dospělí“, ovšem jaký chce být, on sám neví, nebo se mu odpovídá hůře.

Hledání a budování vlastní identity je pro každého pubescenta velice

² DAMBORSKÁ, M., BARKOVÁ, V., HÁJKOVÁ, J., MATĚJČEK, Z. *Psychologie a základy výchovy*. Praha: Avicem, 1978. ISBN 08-02-78.

náročný úkol. Znamená to kritické posouzení postojů a názorů, které jedinec ač nekriticky ale přesto převzal od svých rodičů či jiných autorit z dětství. „Postavit se na vlastní nohy“, zvolit si životní styl, mít vlastní zodpovědnost a přijímat

1.3 ADOLESCENCE

V předchozím období, tedy v pubertě, vývoj nekončí. V dalším období, v období adolescence, ovšem již nepozorujeme velké výkyvy, ale pouze dokončování a zjemňování změn, uspořádání někdy chaotického sledu pubertálních poměrů a hlavně jejich zafixování.³ Tělo adolescenta stále ještě roste a postava nabývá obrysů dospělých lidí. Stoupající váha a výška jsou jedny z mnoha procesů, které toto období přináší a příslušníkům obou pohlaví nezbyvá nic jiného, než se smířit s tím, že se jejich tělo rychle mění. Nejenom, že se mění fyzicky, ale také psychika a sexuální vývoj je prudký. Rozvíjí se myšlení, adolescenti nejsou již vázáni na konkrétní předměty, jsou schopni abstrakce, generalizace a rozumí pojmům, které dříve nechápali. Protože nemají ještě tolik zkušeností, mnohokrát se stane, že jejich úsudky jsou ukvapené, nepravdivé a někdy až směšné. Umí ale kriticky uvažovat, hodnotit sám sebe, své duševní pochody, city, jsou schopni introspekce.

Období adolescence je lokalizováno přibližně mezi 15. – 20. rokem života. Na začátku je ukončení školní docházky a pohlavní zralost a na konci pak ekonomická samostatnost a nástup do zaměstnání. Adolescence je jakési přechodné období, které každému jedinci slouží k urovnání svých postojů, cílů, vlastních hodnot, aby následně mohl nakládat se svobodou a odpovědností.

³ LISÁ, L., KŇOURKOVÁ, M. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. Praha: Avicenum, 1986. ISBN 08-084-86, s. 251.

1.3.1 TEORIE ADOLESCENCE

Existuje celá řada adolescentních teorií. První takovou byla teorie „otce adolescenta“ G. S. Halla, který označoval tuto teorii jako období bouře a konfliktu. Dospívající chce nejenom žít jinak než doposud i své emoce vyjadřuje velice impulzivně. Řada rodičů proto očekává s napětím, zda se stanou jejich děti „problémovými dospívajícími“ a chtějí mít toto období brzy za sebou. Také Říčan přirovnává toto období k životu „na sopce“ a hovoří o hormonální bouři. Objevují se námitky, že adolescence není vždy tak bouřlivým obdobím, ale že vše závisí na tom, v jaké rodině dítě vyrostlo, jaké mělo dětství a musí se brát v úvahu i typologické rozdíly, které více převládají nad rozdíly věkovými. Konflikt mezi generacemi ovšem nastat vůbec nemusí. Mnohdy kritičtěji vnímají rodiče dospívající, než naopak.

Druhou teorií, kterou bych ráda zmínila je teorie pohlížející na adolescenci jako na období pro splnění vývojového úkolu. Mezi tyto vývojové úkoly, které na adolescenta čekají, mohou být například přijetí vlastního těla, včetně pohlavní role, dále umět se odpoutat od rodičů, schopnost navázat vztah a začít přemýšlet o své budoucnosti. V neposlední řadě si též adolescent ujasňuje svojí hodnotovou orientaci, způsob života a životní cíle, které by chtěl dokázat. Podle Eriksona směřuje tento vývojový úkol, který má adolescent splnit, k vytvoření identity vlastního já.

1.3.2 DIFERENCIACE OBDOBÍ

Název tohoto období, tedy adolescence, má své kořeny na americkém kontinentě a stále častěji je používán na celém světě. Je to tedy období mezi dětstvím a dospělostí. Termín adolescence je odvozen od latinského slova adolescere, znamenající dorůstání, dospívání, vyrůstání a mohutnění. Dle mého názoru jsou tyto znaky typické pro celou věkovou skupinu od 10 let a výše.

Období adolescence má tedy tři fáze:

- Raná (časná) adolescence, prepuberta – 10 - 13let
- Střední adolescence, puberta – 13 - 16let
- Pozdní adolescence – 17 - 20let

1.3.3 IDENTITA ADOLESCENTA

Tělo adolescenta je velmi důležitou součástí identity adolescenta. Jeho zevnějšek se stává jakýmsi cílem i prostředkem k dosažení určité sociální pozice. Úlohu zde hraje tendence k uniformitě, tendence k napodobování určitých jeho vzorů. V adolescenci může být důležitá fyzická zdatnost, která posiluje sebevědomí jedince, který není a třeba ani být nemůže jinak úspěšný.

V této fázi se identita člověk dotváří. V optimálním hledisku adolescent už ví, kým je, zná své vlastnosti, zná své silné i slabé stránky a má vytyčené cíle, kterých chce dosáhnout. Dojít k vlastnímu sebepojetím může adolescent dvěma způsoby. Tím prvním a pohodlnějším je, že si nějaký prefabrikovaný vzorec převezme a to buď od rodiny, nebo jiných lidí. Je to určitě jistější, avšak neumožní mu rozvinout jeho další možnosti. Druhý způsob je ten, že si identitu vytvoří aktivně sám. Tato cesta skýtá určité překážky, při kterých musí obstát, tedy musí být odolný a vytrvalý. Takový život poté nemusí být pro něho tak fádní, jako to kupříkladu dopadá v tom prvním případě. Je zde i možnost ta, že jedinec není v hledání sebe sám úspěšný. Projevuje se to adolescentním moratoriem, kdy zatím odkládá své rozhodnutí.

Součástí identity jsou rovněž i vztahy k jiným lidem. Tak se projevuje i zralost jedince. Navazuje a udržuje intimní vztah, který mu umožňuje hodně získat, ale též mnohého se i vzdát.

Adolescent je stále více považován za dospělého a také se od něj vyžaduje chování, které dospělosti odpovídá. Adolescenti už automaticky neodmítají všechny hodnoty a normy, které jim dospělí říkají, stále více o nich uvažují a zaujímají k nim vlastní postoj. Právě proto se v této etapě mění vztah mezi dospělými, tedy zejména rodiči a učiteli a jimi samými. Dochází k určité

„separaci“ adolescenta od jeho rodičů, kteří ztrácejí svou nadřazenou pozici. Rodiče ne vždy reagují optimálně a ani nemění svůj způsob komunikace. Vše je založeno na emocích. Rodiče na jednu stranu ví, že jejich potomek je už dospělý, avšak se strachu nad ztrátou svého dítěte se s tím nechtějí smířit. Snaží se zpřísnit kontrolu, avšak neuvědomují si, že podporují ještě větší problémy. V optimálním případě dochází k docílení nové formy pozitivního vztahu mezi rodiči a jejich potomkem, kde nejde již o dominanci rodiče nad dítětem.

1.3.4 ADOLESCENT A VRSTEVNÍCI

Důležitou úlohu v tomto období sehrávají vrstevníci adolescenta. Ten v době, kdy se uvolňuje z vazeb rodiny, potřebuje oporu od lidí, kteří jsou na tom podobně. Spolu potom sdílí své prožitky, poskytují si navzájem své názory a pocity. Adolescenti rádi napodobují a ještě radši jsou napodobováni. Jsou rádi a cítí se dobře, když mají pocit, že jsou vrstevníky viděni a slyšeni a samozřejmě oceňováni. Posiluje to jejich sebevědomí a pocit významnosti. Vědomě a mnohokrát i nevědomě sdílejí stejné zkušenosti, problémy i nejasnosti. Členstvím ve vrstevnické skupině získávají určitý sociální status a pocit vlastní hodnoty. Stejně důležité jsou pro adolescenty i partnerské vztahy. A stále větší roli tu hraje právě sexualita. Cíle všech adolescentů je být správným mužem a správnou ženou, dívkou. V tomto období sice dochází k prvnímu sexuálnímu styku, ovšem adolescent ještě není pro trvalejší vztah dostatečně zralý. Obvykle jde o zamilovanost a romantickou lásku, která po určitém čase uvadá a rozpadá se.

2 ZÁKLADNÍ PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY DOSPÍVÁNÍ

2.1 ŠIKANA

Název slova šikany má svůj původ ve francouzském slově „chicane“, znamenající zlomyslné obtěžování, týrání, sužování a pronásledování. Šikana též jedince jak fyzicky tak psychicky omezuje.⁴ Vyskytuje se většinou v kolektivu, v různých věkových i sociálních skupinách. Setkat se s ní můžeme v jakémkoliv typu školy, školních zařízeních, armádě, vězení, zaměstnání, sportovním klubu i v rodině.

Já se ve své práci zaměřuji na šikanu školní. Zde se šikana objevuje jako psychotraumatizující týrání, zotročování a zejména ponižování slabšího žáka žákem silnějším. Děje se tak prostřednictvím agrese či manipulace. Šikana způsobuje žákům a celkově všem dětem a mnohdy i samotným dospělým tu nejjobrovitější bolest. Děti, jež se stanou terčem tohoto stále sílícího zla, jsou vyděšené, nešťastné, přestávají si hrát, uzavírají se do sebe, žijí si jakýsi „svůj svět“, zhoršují se ve škole, prožívají pocit marnosti, trpí věčným strachem. Není proto divu, že mnozí z nich utíkají z domova a smýšlejí o sebevraždě. Následky šikany si tedy do dalšího životadění odnáší nejenom oběti samotný, trpí samozřejmě všichni zúčastnění, včetně rodiny dítěte.

Z mlčení by se dalo usuzovat, že šikanování se na školách neobjevuje. Mnozí učitelé také nevidí šikanu jako problém, alespoň ne na jejich škole. V menších průzkumech bylo zjištěno, že šikana se objevila právě i na jejich školách a učitelé takto smýšlející se proto velice mýlí. Přesnější zmapování je ovšem mimořádně obtížné, neboť je dáno především skrytostí šikanování. Ta je způsobena několikastupňovými „zneviditelňujícími mimikry“, které chrání šikanování před zraky učitelů a nepohodlných „šťouralů“.⁵ Tímto se proto o drtivé většině šikanování neví, počáteční stádia jsou skryta a agresorům pak nic

⁴ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9, s. 95.

⁵ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1, s. 13.

nebrání tyto stádia rozvinout do pokročilejších, více závažnějších. Je také nutné uvést skutečnost, že názory na šikanování, a to i názory odborníků, jsou zatíženy neznalostí, mýty a bagatelizací, a to jak o povaze, závažnosti a rozšířenosti šikanování, tak i o možnostech jeho odhalení a nápravy.⁶ Je proto jasné, že většina učitelů se dozvídá o šikaně pouze, když se samovolně objeví již extrémní forma.

2.1.1 VARIANTY ŠIKANY

Šikana nabývá mnoha odlišných forem a variant. Její rozsah může začínat „pouhým“ narušením školních pravidel a končit až trestním činem.

Ve fyzickém smyslu může znamenat třeba jen strkání do nějakého dítěte, bití, kopání, postrkování, až po údery nějakým předmětem. Je možné, že takoví agresori jsou schopni mnohdy sáhnout i na zbraň. Jindy bývají terčem jejich zlomyslnosti předměty patřící vyhlédnuté oběti. V horších případech jsou oběti svými agresory škrceni, svázáni, dušeni, řezáni, bodáni a mnohdy i vysvlečeni do naha. Oběti jsou takto trýzněni a kolikrát vynervováni k sebezničujícímu úniku. Týká se to například skoku z okna. Agresori si též hrají na v minulosti vysoce postavené pány a jejich šikana má poté ráz kupříkladu gladiátorských her, kdy je několik obětí agresory přinuceno k praní a bití.

Co se týče agrese slovní tedy verbální, i slovní urážky mají neméně devastující vliv na dítě. Agresori oslovují oběti nejrůznějšími jmény, křičí na ně různé sexuální vulgarismy, píšou o nich zesměšňující nápisy. Obětem je vyhrožováno násilím a dokonce i zabitím, a to jak anonymně, nepřímou, tak i po telefonu. Agresor se vysmívá slabostem a handicapům oběti, vysmívají se neúspěchům, chybám a samotným trápením oběti. Agresori se nebojí urážet ani rodiče oběti.

Další variantou šikany mohou být krádeže, ničení a manipulace s věcmi oběti doprovázené manipulativními příkazy. Agresori berou oběti peníze, ničí její

⁶ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1, s. 15.

oblečení, přivlastňují si její věci. Oběť je nucena konat příkazy agresora. Je nucena uklízet za agresora, je nucena klečct, klanět se, je dokonce i nucena opakovat ponižující výroky.

Toto všechno by se dalo označit za nemocné chování. Autor knihy *Skrytý svět šikanování ve školách*, Michal Kolář, rozděluje varianty šikany do dalších stupňů a to šikanování jako závislost a šikanování jako porucha vtažů ve skupině.

Co se týče šikanování jako závislosti terén tohoto nesvobodného, nesymetrického vztahu je určen převažující lidskou strategií: skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého.⁷ Tento způsob šikany přináší agresorovi zřejmě pocit nadřazenosti, absolutní moci a vychutnává si slast z opětovné bezmocnosti své oběti.

Dalším fenoménem tohoto zla, bez kterého se v praxi neobejdeme, je jeho pochopení jako onemocnění celé skupiny.⁸ V tomto případě se jedná o to, že šikanování není nikdy pouze záležitostí samotného jedince, ale vztahuje se na celou skupinu. Je proto velice důležité, aby terapie směřovala k léčbě celé skupiny.

V knize, *Jak ochránit své dítě*, autorky Michele Elliottové najdeme další varianty šikanování. Jedná se o šikanu krátkodobou a dlouhodobou. Jedná-li se o šikanu krátkodobou, zde agresori trápí svou oběť pouze krátkodobě a ventilují si tak své okamžité rozrušení. Do obtížných situací, které mohou dítě přivést ke snaze odreagovat se od nepříjemné reality, můžeme zařadit například rozvod rodičů, úmrtí příbuzného, přítele či oblíbeného zvířete, nudu nebo frustraci. Ačkoliv tato šikana netrvá dlouho, mnohdy připravuje obětem, rodičům i pedagogům nemalé starosti.

Dalo by se říci, že dlouhotrvající šikana, která má za následek, že se z dítěte stane chronický trýznitel, má své kořeny již v dětství agresora a je do hloubky ovlivněn následky nedobré výchovy. Často se jedná o dítě, které je egocentricky přesvědčené, že musí od svého okolí získat vše, co si zamane, a že nikdo jiný nemá prakticky žádná práva. Příznaky, které se u tohoto typu agresora

⁷ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1, s. 25.

⁸ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1, s. 26

vyskytují, jsou většinou pocity nejistoty, pocit, že vybočují z řady, pocit nedostatečnosti a další. Agresor má potřebu vyniknout nad ostatními a působit důležitým dojmem.

Tyto děti nejsou správně vychovávané a nedokážou se srovnat s projevy jemnosti ani chybováním, ve kterých hned vidí známky slabosti, a tedy i určitou hrozbu, neboť odhalování slabosti nebo zranitelnosti je něčím, co se u nich v rodinách nikdy netolerovalo.⁹

V neposlední řadě uvádím ještě nový fenomén formy šikany a to kyberšikana. Kyberšikana využívá možností, které jí poskytuje moderní technologie. Příkladem mohou být mobilní telefony, internet, kamery nebo fotoaparáty, kdy například nahrání ponižující situace na mobilní telefon a její rozesílání ve formě MMS či přes internet, dovršuje stylu klasické šikany.

Zmíněný výčet variant šikany samozřejmě ovlivňuje též zejména věk a pohlaví účastníků. Je ale nade vše jisté, že ta nejkrutější forma šikany se odehrává tam, kde je oběť nucena žít společně s agresory.

2.1.2 VÝVOJOVÉ STUPNĚ ŠIKANY

KOLÁŘ¹⁰ člení vývoj šikany ve třídě, či ve skupině, do možných pěti stupňů. Snaha léčit celé skupiny zasažené právě „virem“ šikany, ho přivedla k nutnosti využívání těchto pěti vývojových stupňů choroby. Jednotlivé stadia totiž podle Koláře vyžadují odlišné způsoby zásahů.

Zrod ostrakismu, tak pojmenovává první vývojový stupeň šikany. Jelikož se šikana může objevit prakticky kdekoliv, podmínky jejího vzniku nejsou nijak obvyklé, jsou běžné a nenápadné. V každé skupině se objeví jednotlivci, kteří jsou méně oblíbení, ty se nacházejí na tzv. sociometrickém chvostu. Jsou nazývány „obětními beránky“, „černou ovci“, „outsiderem“, „omegou“ apod. Stačí, aby učitel svému žákovi častěji vytýkal některou z jeho slabin, neschopnost či

⁹ ELLIOTTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-034-0, s. 87.

¹⁰ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1, s. 15.

snižoval jeho autoritu. Tyto děti se okamžitě dostanou na chvost celé třídy, skupiny a zakoušejí první mírné, psychické formy násilí, šikanování, tzv. ostrakismus. Je více než jasné, že se tento okrajový člen necítí dobře, třídou je neoblíben, nikdo se s ním nebaví, je pomlouván. Člen se proto cítí odstrkovan, utlačován a sám se nedokáže nijak bránit. I když je tato situace pouze jakousi zárodečnou podobou šikany a velice málo rozpoznatelná, obsahuje již riziko dalšího negativního vývoje.

Ostrakismus přerůstá do **fyzické agrese a přitvrzuje se manipulace s obětí**. Pro tento druhý stupeň šikany existuje více důvodů pro postoupení. Nejčastější možností je, že ostrakizovaný žák působí jako ventil třídy, skupiny a spolužáci si na něm odreagovávají své nepříjemné pocity. Druhou nejčastější možností je to, že žáci spolu tráví hodně času a mohou vytvářet hlubší vztahy. Nejslabší žák slouží také jako jakési „oživení“ programu třídy. Třetí možnost může nastat, když se ve třídě vyskytne více agresorů, kteří prostřednictvím násilí uspokojují sebe a své potřeby. Agresivní člen tak vstřebává zážitky a okouší, jak chutná moc. U těchto disponovaných jedinců dochází k prolomení posledních zábran a oni tak začínají svou agresivitu opakovat. Ovšem ale ani v tomto stádiu nemusí šikana propuknout. Existuje-li ve třídě či skupině tzv. „pozitivní zdravé jádro“, soudržnost, kamarádství, pozitivní morální hodnoty a záporný vztah k násilí, šikana neuspěje.

Třetí stupeň označovaný jako **klíčový moment – vytvoření jádra** je skutečně stupněm rozhodujícím. Jestliže se do této doby nezformuje žádná pozitivní skupina, která by byla rovnocenným partnerem skupině agresorů a nezasáhne do všeho dění, tažení za mocí agresorů v ničem nebrání, může tedy nerušeně pokračovat a toto tažení přechází do dalších fází. Pokud tedy nakonec šikana přece jenom vypukne, dojde k utvoření tzv. „úderného jádra“. Skupinka těchto tyranů již nešikanuje náhodně vybrané oběti, nýbrž spolupracuje a systematicky volí nejvhodnější oběti. K agresorům se přidávají další jednotlivci a za cíl mají stále ty nejslabší a nejnižší postavené oběti.

Ve čtvrtém stupni se šikana rozjíždí v plném rozsahu a působení agresorů je natolik silné, že jejich **normy přijímá celá skupina**. Klást odpor se v této fázi

již nedá a sám Kolář zdůrazňuje, že i ti nejukázněnější a mírní žáci se začínají chovat krutě, spolužáka též týrají a i oni prožívají pocit uspokojení s bolestí, útrap a bezmocnosti oběti. Vše ovšem dělají jen proto, aby se sami nestali oním bezmocným, slabým a týraným.

V posledním pátém stupni dochází k nastolení **totální ideologie šikanování**. Většinou se tento pátý stupeň na základní škole nestihne vytvořit a je spíše záležitostí škol středních, věznic nebo výchovných ústavů. Charakteristickým znakem je rozdělení celé skupiny na dvě skupiny menší – na „otrokáře“, „vůdce“, „nadlidi“, „krále“, „velkoknížata“, „ministry“, „kingy“, „mazáky“ a na „otroky“, „poddané“, „podlidi“, „nevolníky“ a „bažanty“. Agresoři nejenom že využívají všeho, co lze zužitkovat, ať se jedná o materiální věci či školní znalosti, ale dokonce ztrácí veškeré zábrany a násilí, které provádějí, považují za zcela normální a legrační. Vůdce tyranů, který je volen, zaujímá vedoucí postavení a o všem rozhoduje. Většinou je to žák s výborným prospěchem, ochoten se vším pomáhat, žák mající podporu třídního učitele a je znám svou oblíbeností u celého pedagogického sboru. Oběť v tomto stádiu uniká do nemoci, v horším případě u ní dochází k psychickému zhroucení vedoucí až k pokusům o sebevraždu.

2.1.3 OSOBNOST AGRESORA

O vlastnostech šikanujícího dítěte vypovídají mnohé články s názory jak pedagogů, tak i zkušených psychologů. Je zarážející, že tito mladí lidé nemají žádné vědomé pocity viny, netrápí se tím, že někomu ubližují a následný trest vnímají jako křivdu. Agresoři odmítají sami sebe vidět negativně, nemyslí si, že jsou nelítostní tyraní, odmítají veškerou realitu. Dokonce se stává, že přisuzují vlastní agresivitu druhým, tedy obětem. V každém z nás je agrese, avšak soucit, citlivost či schopnost vcítění se do druhého tuto agresi z části vytěšňuje a nemá nad námi navrch jako je tomu u šikanujícího dítěte. Nebezpečí, že se tlaku šikany poddá i docela obyčejný člověk tady existuje. Vždyť šikanující děti nejsou nemorální, jsou to obyčejné děti, jen snad trochu více egocentričtí. Samozřejmě,

že velkou roli zde hrají i davové fenomény, vliv médií, přemíra násilí v nich, která člověka dokáží vyprovokovat k nápodobě. Nemohu opomenout ani vliv společnosti, která je v dnešní době založena na sebe prosazení, na agresivitu, ve které se hodnota lásky zcela vytrácí.

Podle KOLÁŘE¹¹ existují v šikanování tři základní typy agresorů:

- První z nich se vyznačuje svou primitivností, hrubostí, brutalitou, silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy, mající narušený vztah k autoritě. Často se tento typ zapojuje k páčání trestné činnosti v gangách. Je tvrdý, nelítostný, šikanuje masivně a své šikanování užívá cíleně k zastrašování svých obětí. Tento typ tyrana vyžaduje absolutní poslušnost. Tyto deformace se odráží ze způsobu života i jeho rodičů. Ti bývají často agresivní, s násilnými sklony a tento agresor jakoby své násilí vracel a rodiče napodoboval.
- Druhý typ je velmi slušný, sevřený, kultivovaný, zvýšeně úzkostný, někdy až se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Na první pohled nic nenasvědčuje tomu, že by nebyl v pořádku, ovšem to je právě jeho strategie. Svou vyhlédnutou oběť šikanuje často někde stranou, ve skrytu bez přítomnosti svědků. Jeho násilné mučení je o to rafinovanější a cílenější. Co se týká rodičovského přístupu, vždy byl důsledný a velice náročný, někdy až ve stylu vojenského drilu bez lásky.

Třetím typem agresora je žák třídou velice oblíbený, vlivný, výřečný, s dobrým prospěchem, optimistický zkrátka tzv. „srandista“. Výborně využívá své sociální chování, je dobrodružný, se značnou sebedůvěrou. Na svou stranu si umí získat nejednoho kantora. Není se proto čemu divit, že tento typ agresora šikanuje pro pobavení sebe i ostatních.

Další osobnostní charakteristické rysy iniciátorů šikany, které považuji za nejvýznamnější, jsem shrnula do vytvořené tabulky.

¹¹ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1, s. 16.

Charakteristika protagonisty šikany:

AGRESOR	
Vnější charakteristické znaky	Vnitřní charakteristické znaky
tělesná zdatnost	sobeckost, egocentričnost, egoismus x uzavřenost, víra v sebe
silná motorická obratnost	touha dominovat, touha po moci, touha manipulovat s druhým
IQ – nízké spojené s hyperaktivitou, poruchou čtení a pozornosti x IQ – velice vysoké, velice dobrá rozumová schopnost	neschopnost navazovat vztahy s vrstevníky, snížená schopnost vcítit se do pocitů jiných lidí
nižší x vyšší socioekonomický status rodiny	vysoké sebevědomí x vnitřní nejistota
velká fyzická síla	vysoký stupeň sebevědomí
citově chladná výchova založená na trestání	hluboké pocity méněcennosti
agresivní, výrazně se prosazující rodič tolerující a používající tělesné násilí	vznětlivost, impulzivní jednání
oblíbenost x neoblíbenost v kolektivu	kladný vztah k projevům agrese
odlišnost ve vzhledu a projevech od oběti	silná vůle k vlastnímu úspěchu
kreativita	moc rozhodovat
porucha duchovního a mravního vývoje	uspokojení z utrpení oběti, neporozumění nad jeho bolestí, neúcta k člověku

TABULKA I - CHARAKTERISTIKA PROTAGONISTŮ ŠIKANY - AGRESOR

2.2 ZÁŠKOLÁCTVÍ

Problém záškoláctví patří v dnešní době mezi jedny z nejvýznamnějších problémů ve škole a současně i v celém školství. Proto byly vyvinuty mnohé metody a postupy, jak tomuto všude zmiňovanému problému předcházet. Mnoho údajů a informací ovšem poukazuje na skutečnost, že tyto formy prevence nejsou absolutně účinné a dostačující.

Záškoláctví, toulky, útky. Tyto zmíněné asociální jevy, mezi nimiž je velice těžké stanovit přesnou hranici a které se často mezi sebou prolínají, patří do kategorie poruch chování. Je nutno ale říci, že poruchou chování není klasifikováno záškoláctví, které je uskutečňováno na základě strachu ze šikany či vyplývající ze školní fobie. Právě v takovém případě jej charakterizujeme jako jakési obranné jednání s cílem vyhnout se nepříjemnosti ve škole. Nejdůležitější proto je zjistit příčinu, která dítě k útěku ze školy vede. Záškoláctví se dopouštějí takoví jedinci, kteří nejsou schopni plnit školní povinnosti, dostávají se do stresových situací a patří sem i taková skupina dětí, které škola zkrátka nebaví. Záškoláctví se objevuje už v prvních ročnících prvního stupně základních škol a je jasné, že s přibývajícím věkem dítěte, zvláště pak v období puberty, množství zameškaných hodin roste.

Záškoláctví je projevem odporu dítěte ke škole. Jedná se též o chování únikového typu a jeho cílem je vyhnout se nepříjemným chvílím, které dítě ve škole prožívá.¹² Autorka Marie Vágnerová, ve své knize *Patopsychologie dítěte pro speciální pedagogy*, rozlišuje dva možné typy záškoláctví.

Jedná se o záškoláctví, jehož charakter je impulzivní. To znamená, že dítě své útky předem neplánuje, reaguje proto náhle, ukvapeně, nepromyšleně a odchází i v průběhu vyučování. Toto impulzivně vzniklé záškoláctví může trvat i několik dnů než rodiče zjistí, že dítě nechodí do školy. Poté dítě v chození do školy pokračuje, protože samo neví, co dělat.

¹² VÁGNEROVÁ, M. *Patopsychologie dítěte pro speciální pedagogy*. Praha: SPN, 1988. ISBN 80-7083-158-8

Druhým typem je záškoláctví plánované, účelové. Dítě odchod ze školy plánuje, vzdaluje se pod nejrůznějšími záminkami, odchází zejména v takové době, kdy má být zkoušeno, či když následuje jeho neoblíbený předmět s neoblíbeným učitelem.

Dalšími možnými kategoriemi záškoláctví jsou¹³:

- **Pravé záškoláctví** – žák se ve škole neobjevuje, nechodí tam, jeho rodiče o této situaci neví a myslí si pravý opak, tedy že jejich dítě do školy chodí.
- **Záškoláctví s vědomím rodičů** – žák do školy nechodí, ale rodina je o tom informována, dokonce o jeho záškoláctví vědí a mnohdy své dítě nechávají doma sami. Kupříkladu rodič své dítě nepošle do školy, aby pohlídat svého mladšího nemocného sourozence.
- **Záškoláctví s klamáním rodičů** – tuto kategorii bývá často obtížné rozpoznat od záškoláctví s vědomím rodičů. Příkladem pro tuto kategorii může být to, když dítě tvrdí, že je mu nevolno a tudíž nemůže jít do školy, rodiče mu proto napíší omluvenku ze zdravotních potíží. Existují tedy žáci, kteří takto rodiče přesvědčí, rodiče stojí při svém dítěti a ve skutečnosti svým dítětem podvedeni nejsou.
- **Útěky ze školy** – neboli interní záškoláctví. K této další kategorii záškoláctví patří případy, kdy žáci do školy chodí, ovšem v průběhu dne odejdou a opět se do školy vrátí. Je časté, že mnohdy školu vůbec neopustí a zdržují se v prostorách školy.
- Poslední kategorie je označována jako **absolutní odmítání školy**. Žákům, chodícím do školy, způsobuje představa školní docházky, psychické

¹³ KYRICAU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-945-3, s. 152

problémy. V tomto případě se žák tak obává chození do školy, že ani rodiče nejsou schopni přesvědčit dítě o opaku. Problémů, kterých se žák bojí, je velké množství. Žáci mají pocit, že učení nezvládnou či je příčinou šikana, které by eventuelně mohla nastat, popřípadě je dítě deprimováno jinou zapříčiněnou situací.

Změny sociálních poměrů odstranily staré příčiny záškoláctví. Ty častěji spočívali v sociální oblasti. V minulosti, zejména rodiny nemajetné, omezovaly docházku svých dětí, neboť děti, především vesnické, museli pomáhat s domácími pracemi či rodina neměla dostatek finančních prostředků, aby mohli své dítě do školy poslat. Dnešní příčiny tohoto asociálního jevu jsou zcela jiné. Existuje jich celá řada.

K té možná nejvíce se v dnešní době vyskytující patří strach ze šikany. Žák se bojí do školy docházet, aby nebyl šikanován. Šikana může na žákovi zanechat velmi závažné psychické problémy, které si pak odnáší do dalšího života, a proto se je toto vážný důvod k záškoláctví.

Další z příčin záškoláctví bývá negativní vztah ke škole. Je všeobecně známo, že školní vědomosti si žák lépe osvojuje, má-li k danému předmětu a učebním činnostem vytvořen kladný vztah. Tyto děti nemají s prospěchem ve škole vůbec žádné problémy a celkově velice dobře prospívají. Na druhou stranu je také možné, že právě tento negativní vztah si žák vybuduje na základě špatného prospěchu. V některých případech se žáka také dotýká negativní hodnocení učitelem a žák pak volí útěk jako obranné jednání. Dochází poté též k situacím, kdy přestane chodit na jeden jediný tento předmět, ve kterém se mu nedaří, či ve kterém je ovlivněna jeho psychická stránka oním učitelem. Učitel by v tomto případě měl v žákovi vyzdvihovat jeho kladné stránky a dále rozvíjet jeho dovednosti. Snaha dítěte vyhnout se škole je celá řada. Ať již se jedná o vysoké požadavky, které na dítě škola klade, o negativní citové zážitky, které provází žákův neúspěch, jde-li o žákův slabší prospěch či je-li žák tělesně či sociálně

znevýhodněn. Ovlivňujícími faktory může být věk, pohlaví, osobnost dítěte, jeho problémy a typ rodinné výchovy. Sociálně akceptovatelnější formou úniku je předstírání nemoci. Čím dříve se záškoláctví u dítěte projeví, čím je častější a plánovanější, tím méně příznivá je prognóza nápravy.¹⁴

Neposledním spouštěčem záškoláctví mohou být i problémy v rodině dítěte. Je známo, že právě rodina je tím nejdůležitějším faktorem ovlivňující vývoj dítěte. Má nejenom prioritní postavení při rozvoji jedince, je též podnětem působícím na rozvoji celé osobnosti dítěte. Přesto převážná část psychologických testů a výzkumů ukázala, že jádro záškoláctví je nutné nejprve hledat v rodině.

Vlivem rodinných problémů bývá dítě vystaveno neustálému tlaku a stresu a tomu se snaží uniknout. Nutno podotknout, že dítě se do těchto problémů nedostává samo, ale je do nich rodiči nevědomky a nedobrovolně vtažené.

Na dítě též negativně doléhá přehnaná péče, starost, vysoké návyky rodičů a v neposlední řadě též nezáměr o dítě a o jeho studijní výsledky.

Na způsob výchovy v rodině působí mnoho faktorů, jedná se zejména o sociální postavení rodičů, jejich věk, vzdělání, kulturnost rodičů tak i početnost celé rodiny. V dnešní době negativně sledovaným fenoménem, který působí na způsob výchovy je zaměstnanost rodičů dítěte či jejich směnnost jejich práce. Doma tak chybí klid, pohoda, rodiče jsou přetíženi, nervózní a pod neustálým chvatem a tlakem.

Každý typ záškoláctví se pro žáka stává nebezpečím. Žákovi vzniká najednou velký prostor, který je potřeba něčím vyplnit. Nabízí se zde poté možnosti, jako je například gambling či konzumace alkoholu, drogy či různé mladistvé delikvence, k zaplnění tohoto „volného času“. Proto by mělo být záškoláctví odhaleno co možná nejdříve a zjištěná příčina odstraněna.

¹⁴ VÁGNEROVÁ, M. *Patopsychologie dítěte pro speciální pedagogii*. Praha: SPN, 1988. ISBN 80-7178-802-3, s. 47.

2.3 ZÁVISLOSTI

Oddělit závislost od našeho života nejde. Každý z nás je na něčem do jisté míry a s jistou intenzitou závislý. Závislostí můžeme tedy označit jakési nekontrolovatelné nutkání, které nás nutí opakovat své chování a to bez ohledu na jeho důsledky. Tato skutečnost rovněž neznamená, že bychom si našich závislostí byli trvale vědomi. Závislosti existují nezávisle na životní úrovni, stupni společnosti, či její kultuře a podobně. Mění se však jejich forma, intenzity, důsledky a samozřejmě, a to především, jejich objekty.¹⁵ Látky způsobující intenzivní pocit úlevy, nezkrotné potěšení či látky zbavující bolest, právě u většiny těchto látek dochází k pravděpodobnému vzniku závislosti. Pokud ovšem tento přínos škodlivě ovlivňuje zdraví člověka, má nedobrá dopad na společenské vztahy a chybí-li po požití těchto látek u člověka racionální zvažování možných rizik, hovoříme poté o patologické závislosti. Závislost také přináší výhody, kterých se závislý nechce zbavit, umí potlačit smutek, lítost, samotu, tlumí nepříjemné pocity. Závislost můžeme nahradit tedy i tím, že je to jakýsi únik od čehosi, co dotyčného zužuje a před čím utíká. Závislý člověk má nejenom sníženo sebeovládání, má zajisté i potřebu svojí denní dávku zvyšovat.

Na každého z nás číhá mnoho pokušení. Proč si někdo vybere kokain či heroin a jiný závodní plavání? Proč se z jednoho stane patologický hráč či alkoholik a jiný je zas závislý na nikotinu? To jsou otázky, na které asi nikdo a nikdy nenajde odpověď. Jedno je ale jasné. Tím nejvýznamnějším z faktorů určující druh závislosti je právě pohlaví.

Obecně se závislost dělí na psychickou a fyzickou. Neodolatelná touha nemocného látku užívat, tím se vyznačuje závislost psychická. Na rozdíl od závislosti fyzické, která nastává tehdy, když dochází k ohrožení fyziologických funkcí člověka, aniž by nemocný látku znovu užil.

¹⁵ POKORNÝ, V., TELCOVÁ, J., TOMKO, A. *Patologické závislosti*. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, 2002. ISBN 80-86-568-02-04.

2.3.1 DRUHY ZÁVISLOSTÍ

V souvislosti se slovem závislost nám okamžitě naskočí do podvědomí slovo drogy, tedy spíše závislosti na drogách. Ovšem závislým se jedinec může stát prakticky na všem. Jde pouze o to, aby mu daná věc navodila příjemný pocit, slast a přinesla cosi užitečného a na druhou stranu ho zbavila pocitů nepříjemných. Člověk však nemusí být závislý jen na nějakých látkách. Z posledních vědeckých výzkumů dokonce vyplývá, že člověk může být závislý i na hladu. S tímto poznatkem přišel tým francouzských vědců vedený Valerií Companovou. Tento tým zaujal fakt, že nechutenstvím často trpí konzumenti drogy extáze, a zjistil, že extáze působí v mozku na neurony v centru zvaném nucleus accumbens tak, že zvyšují produkci proteinu zvaného CART, který snižuje chuť k jídlu. Stejně zvýšení tohoto proteinu nastává i u žen trpících mentální anorexií. Nucleus accumbens si anorektičky vycvičí tak, aby produkoval libé pocity při hladu, a stávají se na něm závislé. Hlad tak působí na mozek lidí s mentální anorexií jako droga.¹⁶

Výčet toho, na čem všem může být člověk závislý, je opravdu rozsáhlý. Ať již se jedná o závislost na vztazích, kdy u člověka může propuknout až chorobná žárlivost, či závislost na sektách, nakupování, počítačových hrách nebo na adrenalinu, čokoládě a dalších látkách, jídlech a činnostech, které lidem navozují ničím nevyrovnaný pocit slasti. Tou horší stránkou závislostí mohou být pak různé krádeže tedy kleptomanie, workoholismus, nymfomanie či hypersexualita. Lidé mají různé zvyky, zlozvyky a záliby. Chorobnou závislostí je to, co člověku ovládne život a zničí jej. Jsou tedy všechny závislosti stejné? Či každá závislost ničí člověka jinak?

Já se ve své práci zaměřuji na závislosti na drogách, alkoholu a patologickém hráčství.

¹⁶ Extáze. Svět, věda, technika, člověk, příroda, historie, 2007, roč. listopad, s. 24.

2.3.1.1 TOXIKOMÁNIE

Euforie, která se každého jedince při užití drogy zmocní, je pro mnohé něčím velice příjemným, povzbudí mu jeho náladu, má pocit duševní i tělesné pohody, jeho fyzické i psychické schopnosti se zvyšují, má pocit blaženého klidu a to je pro dospívající jakési odreagování od „nesnesitelné“ školy a „náladových“ rodičů. Jestliže mluvím o drogách, nemyslím si, že v této fázi by se jednalo již o pravou toxikománii. Z hlediska druhého, pokud v tomto období jedinec drogu okusí a začne ji užívat pravidelně, toxikománie se rozvíjí v pravém slova smyslu. Nevezme-li si poté jedinec tuto drogu, dostaví se rozladění, deprese, neklid, třes a další nepříjemné abstinenční příznaky, kterými musí projít, jelikož na drogu nemá peníze. Nikdo se ale jen tak nevzdává. Jelikož při opakovaném podání drog dochází k návyku, kdy účinky stejného množství drogy se snižují a proto je tedy nutno aplikovat drogu stále ve větších dávkách. Proto dochází k jevům, které společnost nepodporuje, tedy zejména ke krádežím, aby tento toxikoman „přežil“.

Cannabis¹⁷, LSD¹⁸, kokain¹⁹, extáze²⁰, hašiš²¹ a další to je jenom slabý výčet přírodních i syntetických, tedy uměle vytvořených drog, které negativně narušují nervový systém každého člověka, který tyto drogy užívá. Ani malé děti již nejsou v bezpečí před hrůzou takové závislosti. Přímo před vraty školy se mnoho dětí setkává s dealery, kteří jim nabízejí své zboží, třeba i zdarma, a to jen proto, aby je zlákali a v budoucnu využili jako své zákazníky, kteří samozřejmě budou už za drogy platit. Prakticky všichni děti se poté musí rozhodnout, jak dále s drogami naloží. Při této volbě na ně naléhají tlaky kamarádů, vrstevníků, uplatní se jim jejich vlastní zvědavost, všimnou si dostupnosti těchto látek. V tomto počínání by se mělo dítě spolehnout pouze na sílu vlastní osobnosti a rozhodnout se pro život bez drog.

Trh České republiky nabízí velice široký sortiment drog a mnozí rodiče se v tomto aktuálním obraze zcela ztrácejí. I když dobrý nebo špatný příklad

¹⁷ CANNABIS (konopí) – rod jednoletých bylin z čeledi konopovitých

¹⁸ LSD (diethylamid kyseliny lysergové) – je polysyntetická psychedelická droga

¹⁹ KOKAIN (benzoylkoninmetylester) – alkaloid jihoamerického keře Koka pravá, bílá, krystalická hmota, nejrozšířenější droga

²⁰ EXTÁZE (= MDMA) – syntetická droga se stimulačními účinky

²¹ HAŠIŠ – pryskyřice z rostlin konopí setého

rodičů zde má určitý význam, není ovšem jediným vlivem, který na dítě působí. Příčin a okolností zvyšující riziko zneužívání drog je celá řada. Okolnosti, které zvyšují toto riziko, riziko konzumace drog, uvádím z různých pohledů v následující tabulce.

DÍTĚ	duševní poruchy a poruchy chování, dlouhé bolestivé onemocnění, poškození mozku, úrazy hlavy, agresivita, špatné sebeovládání, nízká inteligence
RODINA	nejasná pravidla týkající se chování dítěte, nedostatek času na dítě, manželský konflikt, nezaměstnanost rodičů, časté stěhování rodiny, schvalování alkoholu a drog u dětí
ŠKOLA	nezájem o školu, selhávání ve škole, záškoláctví, dostupnost drog ve škole
BUDOUCÍ ZAMĚSTNÁNÍ DÍTĚTE	stres, napjaté pracovní vztahy, několikasměnný provoz, nárazovost, termínovaná práce
VRSTEVNÍCI	protispolečenské chování kamarádů, rebelie, problém s autoritami, pozitivní přístup k drogám
SPOLEČNOST	chudoba, nedostatek příležitostí, špatné bytové podmínky, nedostatečná zdravotní péče, nedostatečné sociální zajištění, rasová diskriminace, málo dobrých možností, jak trávit volný čas...

TABULKA 2 - OKOLNOSTI ZVYŠUJÍCÍ RIZIKO KONZUMACE DROG Z RŮZNÝCH POHLEDŮ

2.3.1.2 ALKOHOLISMUS

Závislost na alkoholu je chronické recidivující onemocnění postihující nejen celou osobnost postiženého jedince, ale i jeho blízké, zvláště pak rodinné příslušníky. Požívání alkoholu, zvláště mladistvými, způsobuje závažné důsledky zdravotní, sociální, etické, právní a řadu dalších.

Je nutné říci, že alkohol je pro děti a mladistvé mnohem nebezpečnějším nežli pro dospělé. Co se týče stránky zdravotní, pak alkohol působí zvláště na lidský mozek dospívajícího jedince různými způsoby. Nejenom, že ho otupuje, ale zároveň tlumí aktivaci enzymů a hormonů, které hrají roli takřka ve všech tělesných procesech. Škodlivě působí na tělesnou teplotu a zvláště pak na samotnou motoriku jedince. Co se týče soustavy nervové nejen u mladistvého, účinky alkoholu působí škodlivě i na přenos impulsů mezi nervovými buňkami a právě mozek pak správně nemůže fungovat. Alkoholické nápoje u mladých lidí zvyšují též nebezpečí onemocnění jater, vysokého krevního tlaku, onemocnění trávicího ústrojí i všech možných chorob duševních.

Tlaky ze stran kamarádů, vlastní zvědavost a hlavně dostupnost alkoholu, to je jen výčet z faktorů, s kterými se musí dítě „poprat“, aby jeho vlastní osobnostní síla zvítězila nad touto nebezpečnou závislostí. Užívání alkoholu však nemusí mít vůbec nic společného s návyky dospělých s okolního prostředí. Některé děti se k alkoholu uchýlí, přestože se jim od rodičů dostalo toho nejlepšího, a to jak prostřednictvím výchovy a kladení příkladů, tak i té největší lásky. Naopak spousta mladistvých zase povzbudilo ke konzumaci alkoholu to, co viděli kolem sebe. Neopomenu ani nezanedbatelnou úlohu medií, která nejenom požívání alkoholu, nýbrž i všech návykových látek, jako je kupříkladu kouření, zpodobňují jako něco fascinujícího a kultivovaného. Enormní tlaky okolí pak takto negativně působí právě na ty nejmladší.

V potaz musíme brát u závislosti na alkoholu i genetiku. Přímá souvislost sice nebyla prokázána, je ovšem z mnoha hypotéz jisté, že dítě z rodiny alkoholika, mívá v porovnání s ostatními dětmi dvojnásobný počet úrazů, trpí více onemocněními a dokonce jsou častěji v evidenci na mnohých psychiatrických pracovištích. Ne, že by vše bylo způsobeno tím, že jeden z rodičů je alkoholik, vše

nasvědčuje tomu, že špatná je celá funkčnost rodiny.

První zkušenost dětí s alkoholem bývá rozpačitá. Tvrdý alkohol jim nechutná, jen občas si „líznou“ pěny piva. Možná jen sladký likér v nich vyvolá nepatrný zájem a právě zde dochází k formování postoje dítěte k alkoholu, který pak může negativně vyznít v konzumaci alkoholu v dospělém věku. Většinou se ale uvádí, že kontakt malých dětí s alkoholem neznamena vážnější vliv na návykovost. Významné zkušenost ovšem získává právě adolescent. Pocit dospělosti a mnohdy i vlastní příjem z nejrůznějších brigád, to jsou dva výrazné působivé prvky mající vliv na konzumaci alkoholu.

Myslím si, že i když je konzumace u dětí v období dospívání velice markantní, nemůžeme ještě mluvit o pravých alkoholicích. Možnost, že se jimi v dospělosti stanou, je často více než možné. Návyk na alkohol se u mladých lidí vytváří velmi rychle. Podobně jako tabák se alkohol nazývá jako droga „průchozí“. Znamená to, že velká část mladistvých přechází k látkám ještě nebezpečnějším. Varovné známky, které se mohou u mladistvých při konzumaci alkoholu objevit, popisují v následující tabulce.

<u>BRZKÉ ZNÁMKY</u>	<u>ZNÁMKY DLOUHODOBÉHO PITÍ</u>
ospalost	okénka (zapomnětlivost, nepamatuje si, co dělal před požitím alkoholu)
alkohol v dechu (často maskovaný bonbóny a žvýkačkami)	třes
zarudlé oči	zvyšování odolnosti vůči alkoholu
nejistá chůze	pití v časných ranních hodinách než jde do školy
nezřetelná výslovnost	záškoláctví
oslabení zábran	ztráta přátel, kamarádů
slovní i fyzická agrese	častější úrazy, pády, popáleniny
zhoršená pohybová souhra	tělesné onemocnění
podivné chování, podrážděnost	pití při nevhodných situacích
proměnlivé nálady	hltavé pití
tajnůstkářství	sklon ke krádežím, lhaní
nesoustředěnost	pití o samotě
polevování ve školní práci	výčitky svědomí po požití alkoholického nápoje
nedbalost v oblékání nebo jiných návycích	přechod na další více nebezpečné drogy

*TABULKA 3 - VAROVNÉ ZNÁMKY A PŘÍZNAKY K ZJIŠTĚNÍ KONZUMACE ALKOHOLU
MLADISTVÝM*

2.3.1.3 GAMBLERSTVÍ

Podstoupit riziko a snaha něčeho dosáhnout, tak bývá označován gambling. Gambler, tedy patologický hráč pohrdá ve svém životě absolutně vším a má opravdu hodně blízko ke klasické drogové závislosti. Za usednutí k hracím automatům dá tento člověk všechno. Tento člověk žije jasnou vidinou, a to že vyhraje! Tak jako narkoman touží po co nejdelším účinku z drogy a má nutkání zvyšovat tak své dávky, stejně tak gambler musí i on zvyšovat své sázky. Oba dva tak prožívají stejné pocity blaženosti a pocit omámení. Pravděpodobnost neúspěchu je vždy daleko vyšší než naděje ve výhru, toto hledisko si ovšem hazardní hráč nikdy neuvědomuje a stojí za názorem, že přeci na něj se musí také „usmát štěstí“.

Faktorů vedoucí ke vzniku patologického hráčství je mnoho. Tím opravdu neúzce souvisejícím je dle mého názoru psychika jedince. Takový jedinec ztrácí schopnost korigovat své chování a jednání, ztrácí kontrolu nad svým časem a zároveň i nad finančními prostředky. To nejhlavnější ale nad čím ztrácí kontrolu, je především on sám.

Patologické hráčství prochází několika etapami:

➤ **Fáze vyhrávací**

V této etapě je hráč vtažen do hry a prožívá jakousi euforii z vítězství. Hráč prožívá silné vnitřní uspokojení, kdy hra přináší nejenom požitky, ale i finanční zisk. Hráči stoupá sebevědomí, je tak zcela přesvědčen, že to hlavní teprve přijde. Je proto nedočkavý a hře tak věnuje ještě více času.

➤ **Fáze prohrávací**

Hráč čím dál tím více prohrává, své prohrané peníze chce za každou cenu zpět, sází proto čím dál častěji a obětuje hraní stále více času. Je neklidný a uvědomuje si, že se mu nedostává prostředků ke hře. Proto u něj dochází k zadlužování, okrádá vlastní rodinu. Tyto své problémy se snaží gambler držet v tajnosti a v případě odhalení slibuje nápravu. Mnohdy to tento člověk myslí

upřímně, avšak v této fázi to pro něj samotného není možné, neboť ještě nedosáhl opravdového dna, aby si vzal ze svého jednání ponaučení. Brzy tedy začíná hrát znovu a to s maximálním úsilím vše ještě více tajit.

➤ **Fáze zoufalství a beznaděje**

Tady hráč již ztrácí kontrolu nad sebou samým, nedostává se mu finančních prostředků, a proto se uchyluje k nezákonným způsobům, jak je získat. Ještě stále věří, že se výhry dočká a tyto problémy se nakonec vyřeší. Tato situace nadchází velmi minimálně, spíše dochází k naprosté izolaci, kterou řeší především alkoholem. Hráč trpí depresemi a jeho myšlenky často směřují až k sebevraždě. Toto období je prvním, kdy také smýšlí o nápravě a napadají ho myšlenky o psychiatrické léčbě.

Nejenom dospělé osoby, nýbrž i děti a mládež přitahují místnosti s hracími automaty jako magnet. Mimoto poutají i osoby, které jsou náchylné dětem ubližovat nebo je zneužívat. Nebezpečí nastává i v situaci, kdy hrací vášeň dítěte přemění v závislost na hazardu. Byť jen když dítě zabavuje hrou, kde nelze mnoho vyhrát a stejně tak ani prohrát. Z hlediska zákona je hazardní hráčství omezeno věkem. I když do heren a podobných zařízení mohou až starší osmnácti let, většina majitelů a zejména obsluhujících tyto podniky na věk hráčů nedbá a přístup mládeži umožní. Děti většinou do této mánie vkládají veškeré peníze, jež dostanou od rodičů a to jedná-li se o kapesné či peníze na dopravu do školy. Proto dochází i k tomu, že kvůli této nebezpečné vášni zanechají docházky do školy. Naštěstí vzácnější, ale zato otřesnější jsou zprávy o sebevražděných pokusech, nebo dokonce vraždách pro dluhy, jež se mezi mládeží nahromadily právě v souvislosti s hráčskou vášní na těchto automatech.²² Proto by rodiče měly dbát a varovat své děti a hlavně by měly vědět, jak právě jejich dítě tráví volný čas.

²² ELLIOTTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-034-0.

3 ŘEŠENÍ PSYCHOLOGICKÝCH ASPEKTŮ V PRAXI

3.1 CÍLE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Cílem tvůrčí části mé bakalářské práce je hierarchie třech psychologických aspektů a to **šikany**, **záškoláctví** a **závislostí** a jejich posouzení žáky, který z aspektů má právě na jejich škole nejfrekventovanější výskyt.

Dalším cílem šetření je otázka, proč k těmto jevům dochází a dále pak následné řešení prevence výše zmíněných aspektů dospívání.

K těmto šetření jsou mi nápomocni žáci jednotlivých škol, kteří jsou tázáni, zda o této problematice vědí, zda si jí na škole všímají, či zda do ní nejsou dokonce nějakým způsobem vtaženi. Dále pak konkrétně uvádějí možné příčiny vzniku těchto až mnohdy nebezpečných aspektů dospívání.

Co se týče prevence těchto jevů, zkoumám, jak se škola k problémům staví, co dělá proto, aby jejich výskyt omezila či v nejlepším případě jevy odstranila nebo jevům úplně zabránila. K prevenci jevům se vyjadřují nejenom žáci ale i jejich učitelé.

3.2 POUŽITÉ METODY

Ve své bakalářské práci jsem použila smíšené výzkumné strategie. To znamená, že jsem využila výzkumu kvantitativního tak i kvalitativního.

➤ **Kvantitativní výzkum:**

V kvantitativním výzkumu jsem použila metodu dotazníku. Respondenty tohoto dotazníku byli žáci devátých ročníků základních škol a studenti druhých ročníků škol středních. Tento výzkum jsem prováděla na vybraných školách Jihočeského kraje.

Tuto metodu jsem si vybrala, proto, že je především ekonomická, ale potřebovala též získat velké množství dat, aby mi proto byla zaručena co možná

největší reliabilita. Dotazníky jsem zasílala elektronicky na emaily jednotlivých ředitelů škol, avšak poté jsem zjistila malou návratnost a proto jsem zvolila možnost, kdy jsem do dané školy přišla, dotazníky rozdala, poté si je od žáků vybrala, a tudíž jsem měla 100% návratnost. Počet dotazníků, s kterými jsem pracovala, bylo 170 kusů.

Dotazník začíná mým představením, následuje důvod, proč žáci a studenti dotazník vyplňují, k čemu mi jejich odpovědi budou nápomocné a nechybí ani ujištění o anonymitě a poděkování. Položky jsou celkem tři, dle mého názoru konkrétní a pochopitelné pro věk dospívajícího. Volila jsem položky otevřené i uzavřené. Na jednu položku odpovídali žáci dle svého úsudku, ze zbylých dvou, odpověď vybírali, tedy odpověď kroužkovali a dále pak sestavovali žebříček četnosti uvedených aspektů.

➤ **Kvalitativní výzkum:**

V tomto výzkumu jsem volila metodu rozhovoru pomocí dotazníku. Respondenty mi byli učitelé a učitelky jednotlivých tříd, kde jsem zároveň prováděla i výzkum kvantitativní se žáky a studenty. Typ tohoto strukturovaného rozhovoru byl bez vizuálního kontaktu, tudíž jsem s dotazovaným nebyla v bezprostředním kontaktu, ale i přesto mohu říci, že jsem dostala smysluplné odpovědi. Druh rozhovoru nemohu bohužel uvést, neboť jak již jsem psala, s respondentem jsem nebyla v kontaktu.

Tuto metodu jsem si vybrala proto, že jsem potřebovala od respondentů získat více informací a zároveň zjistit jejich postoj k problematice psychologických jevů a následné prevenci. Dotazníky jsem zasílala konkrétním pedagogům opět elektronickou poštou či jsem je příslušným učitelům donesla osobně. Rozhovor jsem prováděla s deseti pedagogy různých škol Jihočeského kraje.

Položek v základním dotazníku je celkem dvanáct. Je dělen na dvě části. První část je zaměřena na preventivní programy, frekvenci, cíle atd. V druhé části dotazníku je celkem položek sedm a je uveden z důvodu toho, kdyby škola žádný

preventivní program neměla. Položky jsou tedy otevřené, s prostorem pro vepsání vlastní odpovědi respondenta.

3.3 VÝSLEDKY ŠETŘENÍ

3.3.1 KVALITATIVNÍ VÝZKUM – PREVENCE PSYCHOLOGICKÝCH ASPEKTŮ DOSPÍVÁNÍ

V této podkapitole praktické části své bakalářské práce řeším prevenci aspektů, které jsem zjišťovala ve výzkumu s učiteli a učitelkami základních a středních škol. Zaměřovala jsem se především na preventivní programy, které škola uskutečňuje a zvláště pak na konkrétní zaměření těchto programů. Dále jsem také zjišťovala, jak často programy probíhají, zaměřovala jsem se na jednotlivé bloky a témata preventivních programů, na jejich hlavní cíl a dále též na účinek a přínos programů žákům.

Jednotlivé odpovědi uvedu bez úprav do tabulek nebo procentuelně vyhodnotím.

Hypotéza: Na všech školách preventivní programy fungují, změřeni programů bude především na závislosti, účastnit se budou všechny třídy dané školy a hlavním tématem bloků budou drogy a prevence.

Otázka č. 1 – Fungují na Vaší škole určité preventivní programy založené na prevenci psychologických problémů?

ANO	NE
10 odpovědí	0 odpovědí
100%	0%

TABULKA 4 - FUNKČNOST PREVENTIVNÍCH PROGRAMŮ NA ŠKOLÁCH

V otázce první jsem zjišťovala, zda na školách, které jsem si vybrala, fungují preventivní programy. Jelikož byly všechny odpovědi pedagogů kladné, uvádím stoprocentní funkčnost. Dále se proto nezabývám ani dotazníkem B, který byl určen právě na to, kdyby určitá škola, preventivní program neměla.

Otázka č. 2 – Jaké a čeho se konkrétně týkají?

UČITEL	KONKRÉTNÍ PREVENTIVNÍ PROGRAM	ČEHO SE PROGRAM TÝKÁ?
1	- minimální preventivní program	- psychopatologických jevů
2	- minimální preventivní program - program prevence šikanování	- prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže - prevence a řešení šikanování u žáků školy
3	- minimální preventivní program	- rizikové jevy u dospívajících
4	- minimální preventivní program - prevence kouření, drogy	- psychologických problémů
5	- minimální preventivní program - prevence kouření	- zmíněné jevy
6	- minimální preventivní program - kouření – prevence	- prevence
7	- minimální preventivní program - kouření, drogy, alkohol	- prevence problémů mládeže
8	- minimální preventivní program - sociálně patologické jevy - pyramidas - peer program	- patologických jevů
9	- minimální preventivní program	- prevence psychologických aspektů dospívání
10	- minimální preventivní program - prevence kouření	- prevence

TABULKA 5 - DRUHY PREVENTIVNÍ PROGRAMŮ A JEJICH ZALOŽENÍ

MINIMÁLNÍ PREVENTIVNÍ PROGRAM	JINÝ PREVENTIVNÍ PROGRAM	TÝKAJÍCÍ SE PREVENCE PSYCHOLOGICKÝCH ASPEKTŮ DOSPÍVÁNÍ
10 odpovědí	má 7 dotázaných škol z 10	10 odpovědí
100%	-----	100%

TABULKA 6 - VYHODNOCENÍ OTÁZKY Č. 2 - PREVENTIVNÍ PROGRAMY

Jelikož je minimální preventivní program povinný pro každou školu, je proto jasné, že uvádím opět stoprocentní funkčnost minimálního preventivního programu u každé školy. Sedm dotazovaných pedagogů mi ještě sdělilo, že na jejich školách fungují další preventivní programy (výčet v tabulce). Stoprocentní účinnost jsem našla i v tom, že každý z programů, který na škole funguje je založený a týká se především těch psychologických aspektů, které popisuji já ve své bakalářské práci. Vycházejí z vyhlášky 72/2005 Sb., Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu MŠMT na období 2009-2012 a Metodického pokynu k prevenci a řešení šikanování u žáků škol a školských zařízení.

Otázka č. 3 – Jak často na Vaší škole tyto programy probíhají? Jaká je jejich frekvence? Případně kolikrát do roka probíhají?

Otázka č. 4 – Jak dlouho trvá jeden blok programu?

UČITEL	FREKVENCE PREVENTIVNÍCH PROGRAMŮ	TRVÁNÍ JEDNOHO BLOKU PROGRAMU
1	- několikrát za rok, přednášky 2x za rok	- různě, podle typu programu
2	- několikrát za rok	- různě, podle typu programu (2 hodiny, celý den, několik dní)
3	2x za rok	- různě, podle typu a aktivity
4	- 1x - 2x za rok	- 1 až 2 hodiny
5	- 1x za rok	- 1 až 2 hodiny
6	- 1x za rok	- 1 až 2 hodiny
7	- 1x za rok	- 1 až 2 hodiny
8	- podle druhu programu (1x za rok, po 2 letech)	- 1 až 2 hodiny
9	- 2x za rok	- 2 hodiny
10	- 1x za rok	- 1 až 2 hodiny

TABULKA 7- FREKVENCE PREVENTIVNÍCH PROGRAMŮ

Do tabulky pod číslem sedm jsem zahrnula dvě otázky z mého dotazníku. Myslím si, že na první pohled plyne z tabulky zjištění o podobnosti trvání, jak uskutečněných programů v delších časových obdobích, tedy ročních, tak i co se týče délky trvání jednoho bloku programu. Rozdíly jsou tedy nepatrné. Domnívám se proto, že nejenom celé zaměření programů, ale také frekvence bude u většiny dalších škol zcela shodná.

Otázka č. 5 – Na co se tyto programy přesně zaměřují?

Otázka č. 6 – Co je jejich hlavním cílem? Co konkrétně by si měl žák z tohoto programu odnést?

UČITEL	ZAMĚŘENÍ PROGRAMU	HLAVNÍ CÍL PROGRAMU
1	- pozitivní chování, rozvoj osobnosti, porušování zákona	- stejné jako zaměření programu
2	- záškoláctví, šikanu, násilí, kriminalitu, delikvenci, vandalismus, náboženský a politický extremismus, rasismus, xenofobii, užívání návykových látek, poruchy příjmu potravy, onemocnění HIV, AIDS, domácí násilí, týrání a zneužívání dětí, ohrožování výchovy mládeže	- prevence problémů - prevence - pozitivní vztahy
3	- výchova ke zdravému životnímu stylu, osvojení si pozitivního sociálního chování, rozvoj osobnosti žáků, omítání všech forem porušování zákona, vytváření podmínek pro využití volného času	- stejné jako zaměření programu
4	- na včasnou prevenci nežádoucích jevů	- poznatky o škodlivosti
5	- na prevenci nežádoucích jevů	- informace o škodlivosti
6	- na prevenci nežádoucích jevů	- informace o škodlivosti a následné závislosti
7	- na prevenci nežádoucích jevů	- informace o nemocích, škodlivosti, závislosti, problémech

8	- na prevenci nežádoucích jevů	- získání vědomostí, vysvětlení otázek, ověření – případná pomoc
9	- na jednotlivé problémy	- prevence problémů
10	- na prevenci	- informace o škodlivosti

TABULKA 8 - ZAMĚŘENÍ A HLAVNÍ CÍL PREVENTIVNÍHO PROGRAMU

ZAMĚŘENÍ PREVENTIVNÍHO PROGRAMU NA:		
ŠIKANU	ZÁŠKOLÁCTVÍ	ZÁVISLOSTI
10 odpovědí	10 odpovědí	10 odpovědí
100%	100%	100%

TABULKA 9 - VYHODNOCENÍ OTÁZKY Č. 5 - ZAMĚŘENÍ PROGRAMU

V páté a šesté otázce jsem se zjišťovala zaměření a hlavní cíl preventivních programů pořádané danou školou. Protože se odpovědi týkající se zaměření spolu s hlavním cílem velice často prolínaly a docházelo k vzájemnému propojování, opět jsem je spojila v jednu tabulku (tabulka č. 8). V další tabulce, tedy v tabulce s číslem devět jsem poté hodnotila zaměření programů. Protože se ve své práci, jak jsem již mnohokrát psala, soustřeďuji především na tři nejvíce vyskytující se aspekty dospívání (šikanu, záškoláctví, závislosti), zaměřila jsem se v hodnocení právě na ně (tabulka č. 9). Zjistila jsem stoprocentní zařazení těchto aspektů do preventivních programů v jednotlivých školách. Hlavní cílem potom byla u většiny pedagogů zmiňována samotná prevence a co největší informovanost v tomto oboru.

Otázka č. 7 – Které třídy se programů účastní, případně kolik?

UČITEL	ÚČASTNÍCI PREVENTIVNÍCH PROGRAMŮ
1	- všechny třídy školy
2	- všechny třídy školy
3	- všechny třídy školy
4	- 4. a 5. třídy školy
5	- 4. a 5. třídy školy
6	- 4. a 5. třídy školy
7	- 4. a 5. třídy školy + 2. Stupeň
8	- 3. – 9. třída školy
9	- všechny třídy školy
10	- 4. a 5. třídy školy

TABULKA 10 - ZÚČASTNĚNÉ TŘÍDY PREVENTIVNÍCH PROGRAMŮ

V této tabulce jsou uvedené třídy jednotlivých škol, ve kterých preventivní programy probíhají. Jak je již vidět opět se výsledky odlišují. Dle mého názoru je to způsobeno právě různými druhy programů, zaměřením nebo délkou. Je nanejvýš jasné, že každý preventivní program nemůže probíhat v každé třídě a proto zde vidíme odlišnost způsobenou různými uvedenými druhy preventivních programů (tabulka č. 5).

Otázka č. 8 – Jaká jsou hlavní témata jednotlivých bloků programů?

UČITEL	HLAVNÍ TÉMATA BLOKŮ PROGRAMŮ
1	- můj životní styl, tělesné a duševní zdraví - přátelství a láska (mezilidské vztahy) - drogová problematika - nebezpečí nudy, tolerance
2	- strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže - prevence a řešení šikanování u žáků škol a školských zařízení
3	- můj životní styl – bydlení, oblékání, vzdělávání - přátelství a láska – s kým chci prožít život, vzájemná komunikace - drogová problematika – jak předcházet závislostem, jak pomoci - vedle mě žijí různí lidé – jak se k nim chovat, jak s nimi vycházet - nebezpečí nudy
4	- kouření – škodlivost, návykovost
5	- škodlivost kouření
6	- škodlivost návyků
7	- drogy, kouření alkohol
8	- drogová problematika - šikana - mezilidské vztahy
9	- šikana - záškoláctví - závislosti – obecně
10	- škodlivost kouření a vytváření návyků

TABULKA 11 - HLAVNÍ TÉMATA BLOKŮ PREVENTIVNÍCH PROGRAMŮ

Témata jednotlivých bloků programů jsou opravdu rozsáhlá. Téma šikany, záškoláctví i závislosti je v odpovědích pedagogů zastoupené.

Otázka č. 9 – Proč škola tyto programy zavedla? Co jí k tomu vedlo?

Otázka č. 10 – Spatřujete v těchto programech jakýsi účinek?

UČITEL	DŮVOD ZAVEDENÍ	ÚČINEK
1	- orientace v problematice - snaha o omezení a předcházení negativních jevů - povinnost	- částečný
2	- programy byly vždy doplňkem výchovné i vzdělávací praxe, na naší škole se pořádaly vždy ve větší či menší míře - zařazení programů dle aktuální potřeby	- ano
3	- povinnost - s ohledem na žáky z různého sociálního prostředí - předcházení negativních jevů	- částečný
4	- prevence - výskyt nežádoucích jevů u stále mladších dětí	- částečný
5	- předcházení negativního chování a jednání u dětí	- ano
6	- prevence	- ano
7	- prevence	- ano
8	- změny ve společnosti - primární prevence	- ano
9	- prevence těchto jevů	- ano
10	- prevence - delikvence stále více u mladší populace	- ano

TABULKA 12 - DŮVOD ZAVEDENÍ PREVENTIVNÍCH PROGRAMŮ, ÚČINEK

DŮVOD ZAVEDENÍ PREVENTIVNÍHO PROGRAMU DO ŠKOLY		
POVINNOST	PREVENCE	MLADISTVÍ DELIKVENTI
3 odpovědi z 10	9 odpovědi z 10	4 odpovědi z 10

TABULKA 13 - VYHODNOCENÍ OTÁZKY Č. 9 - DŮVOD ZAVEDENÍ PREVENTIVNÍCH PROGRAMŮ

Třemi nejčastějšími důvody, které pedagogové uvedli, jak hlavní důvod zavedení preventivních programů do škol jsou prevence sama o sobě, povinnost preventivního programu ve školách a tím třetím nejčastějším důvodem bylo, že mnoho učitelů se shoduje na tom, že značné změny ve společnosti způsobují to, že čím dál tím více mladistvých, dospívajících či dokonce ještě dětí páchá činy, které jsou nežádoucí, asociální a mnohdy i trestné.

ÚČINEK PREVENTIVNÍCH PROGRAMŮ		
ano, účinek spatřuji	ne, účinek nespátřuji	ano, spatřuji účinek částečně
7 odpovědi z 10	0 odpovědi	3 odpovědi z 10

TABULKA 14 - VYHODNOCENÍ OTÁZKY Č. 10 - ÚČINEK PREVENTIVNÍHO PROGRAMU

Z odpovědí pedagogů usuzují, že zavedení nejrůznějších preventivních programů do škol není jen tak zbytečné. Vysoké číslo odpovědí učitelů, že účinky spatřují, mluví samy o sobě. Je však ale jasné, že se najdou ještě tací pedagogové, kteří jsou ještě na pochybách a kteří by snad uvítali ještě další programy zaměřené právě na tu problematiku jevů, které trápí jejich školu. Potom bych usuzovala, že i jejich názory by se změnila a účinky by spatřovali ve větší míře.

Otázka č. 11 – Řídí se žáci i ve svém praktickém životě získanými poznatky?

Otázka č. 12 – V čem vidíte hlavní přínos těchto preventivních programů?

UČITEL	ZÍSKÁNÍ POZNATKŮ ŽÁKŮ	HLAVNÍ PŘÍNOS
1	- někteří	- získání informací - možnost volby
2	- míra vlivu na žáky je různá	- informovanost - formování dovedností, postojů
3	- někteří	- informovanost
4	- někteří	- odrazení od nežádoucích jevů
5	- nevím	- včasná prevence - varování před zneužíváním návykových látek
6	- ano, doufám	- včasná prevence
7	- ano, doufám	- prevence - včasná informovanost
8	- někteří	- prevence (vysvětlení a seznámení s problémy, upozornění na možnosti řešení, seznámení s formou pomoci) - silné působení mimoškolních vlivů zatěžuje práci
9	- ano, doufám	- zlepšení atmosféry ve třídě
10	ano, doufám	- včasná prevence - vyšší informovanost

TABULKA 15 - ZÍSKANÉ POZNATKY ŽÁKŮ A HLAVNÍ PŘÍNOS PREVENTIVNÍHO PROGRAMU

ZÍSKALI ŽÁCI NĚJAKÉ POZNATKY?		
ano, doufám	někteří	nevím
4 odpovědi z 10	5 odpovědí z 10	1 odpověď z 10

TABULKA 16 - VYHODNOCENÍ OTÁZKY Č. 11 - ZÍSKANÉ POZNATKY

Podle mého názoru, to, že škola žákovi poskytne možnost účasti na preventivních programech, ještě neznamená, že se žák všim, co se dozví, bude řídit. Svůj názor uvádím z důvodu poskytnutých odpovědí pedagogů. Pouzí čtyři z nich poukazují na to, že by žák měl nějaké poznatky získat. Slovíčko doufat k tomu moc nepřidává. Už polovina dotázaných odpověděla, že poznatky získali pouze někteří žáci. A pouhý jeden pedagog nevěděl.

Myslím si, že velkou roli zde hraje okolí. Semináře a besedy, kterými žáci prochází při uskutečňování programů, jsou pro ně nezáživné, stále dokola probírající se témata drogy a alkohol, o kterých už „přece vědí všechno“ je nebaví. Nedávají proto pozor, předvádějí se, jsou neukáznění, to vše může pomoci tomu, že přijdou o oné poznatky, které by se jim měly právě dostat.

HLAVNÍ PŘÍNOS PREVENTIVNÍHO PROGRAMU		
včasná prevence	informovanost	varování, možnost volby
5 odpovědi z 10	6 odpovědí z 10	3 odpovědi z 10

TABULKA 17 - VYHODNOCENÍ OTÁZKY Č. 12 - Hlavní přínos preventivního programu

Tato tabulka uvádí, že přes polovinu pedagogů vidí hlavní přínos preventivních programů jednoznačně v plné informovanosti o jednotlivých psychologických aspektech provázející žáky v období dospívání.

Jednotlivé údaje z tabulek také potvrzují mou hypotézu, kterou mohu označit z větší části za pravdivou. Odlišnost spatřuji pouze u účastníků těchto programů. Pravdivým bylo, že preventivní programy se na školách, kde jsem

výzkum prováděla, uskutečňují, skutečně se mezi hlavní zaměření bloků řadí závislosti a i mezi hlavní témata jednotlivých bloků jsem správně přiřadila témata drogy a prevence. Pouze účastníky těchto preventivních programů jsem z větší části neodhadla správně, neboť se spíše preventivních programů účastní žáci vybraných tříd.

3.3.2 KVANTITATIVNÍ VÝZKUM

V této podkapitole praktické části své bakalářské práce, docházím k poslednímu vytýčenému cíli, který jsem uvedla jako ten nejhlavnější. Je tím tedy již zmíněná hierarchie psychologických aspektů v jednotlivých školských zařízeních, posouzení žáků o nejfrekventovanějším výskytu jednotlivých jevů, důvod, proč k nim dochází a odpovědi žáků na to, zda právě jejich škola dělá něco proto, aby se tyto jevy neobjevovaly.

Tento výzkum, jak jsem již uvedla, jsem prováděla pouze se žáky vybraných škol.

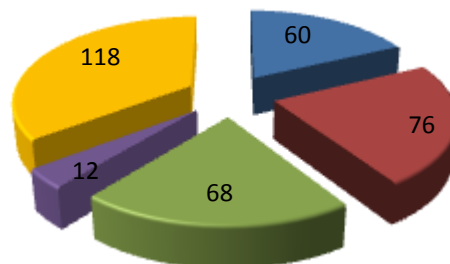
Jednotlivé otázky procentuelně vyhodnotím a znázorním pomocí grafů a tabulek.

V první otázce dotazníku měli žáci zaškrtnout ty jevy, které spatřují právě na jejich škole. Vybírali z mnoha možných jevů a kroužkovali i více možných variant.

Hypotéza: *U této mládeže se bude nejvíce objevovat problém s kouřením a dále pak bude nejrozšířenějším jevem záškoláctví.*

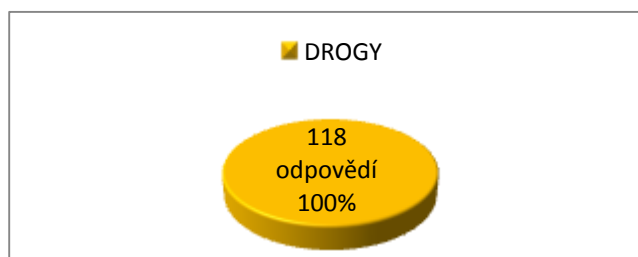
Narušující jevy spatřené žáky na jejich školách (zobrazeno v celkových odpovědích)

■ ŠIKANA
 ■ ZÁŠKOLÁCTVÍ
 ■ ALKOHOL
 ■ GAMBLING
 ■ DROGY

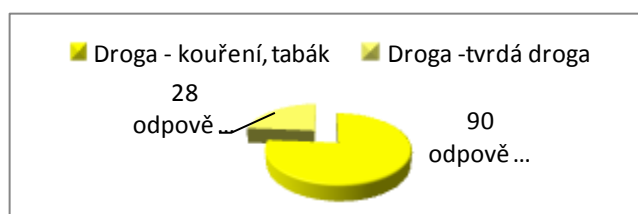

GRAF 1 - NARUŠUJÍCÍ JEVI OBJEVUJÍCÍ SE NA ŠKOLÁCH

Z grafu vyplývá, že nejvíce žáků uvedlo, že na jejich škole spatřují největší rozšíření závislosti na drogách. Nesmím ale opomenout to, že mnoho žáků nevnímá závislost na nikotinu (tedy kouření cigaret) jako drogovou závislost. Proto uvádím níže menší grafy, které znázorňují rozdíl, který vidí žáci mezi tvrdými drogami a kouřením.

GRAF 2 - CELKOVÝ POČET ODPOVĚDÍ – DROGY

GRAF 3 - ZNÁZORNĚNÍ ROZDÍLU - TVRDÁ DROGA X TABÁK

- 90 žáků z celkového počtu 118, nevnímá kouření jako drogu. Pouhých 28 žáků považuje kouření za drogu v pravém slova smyslu.

V první otázce ještě žáci vytvářeli jakýsi žebříček, kde jevy šikanu, závislosti a záškoláctví řadili podle největšího výskytu. Grafické znázornění uvádím níže a je to zároveň hlavní šetření praktické části.

GRAF 4 - HIERARCHIE PSYCHOLOGICKÝCH ASPEKTŮ

	číselné výsledky	procentuální výsledky
ZÁVISLOSTI	101	60%
- drogy, včetně kouření	92	
- alkohol	8	
- gambling	1	
ZÁŠKOLÁCTVÍ	41	24%
ŠIKANA	28	16%

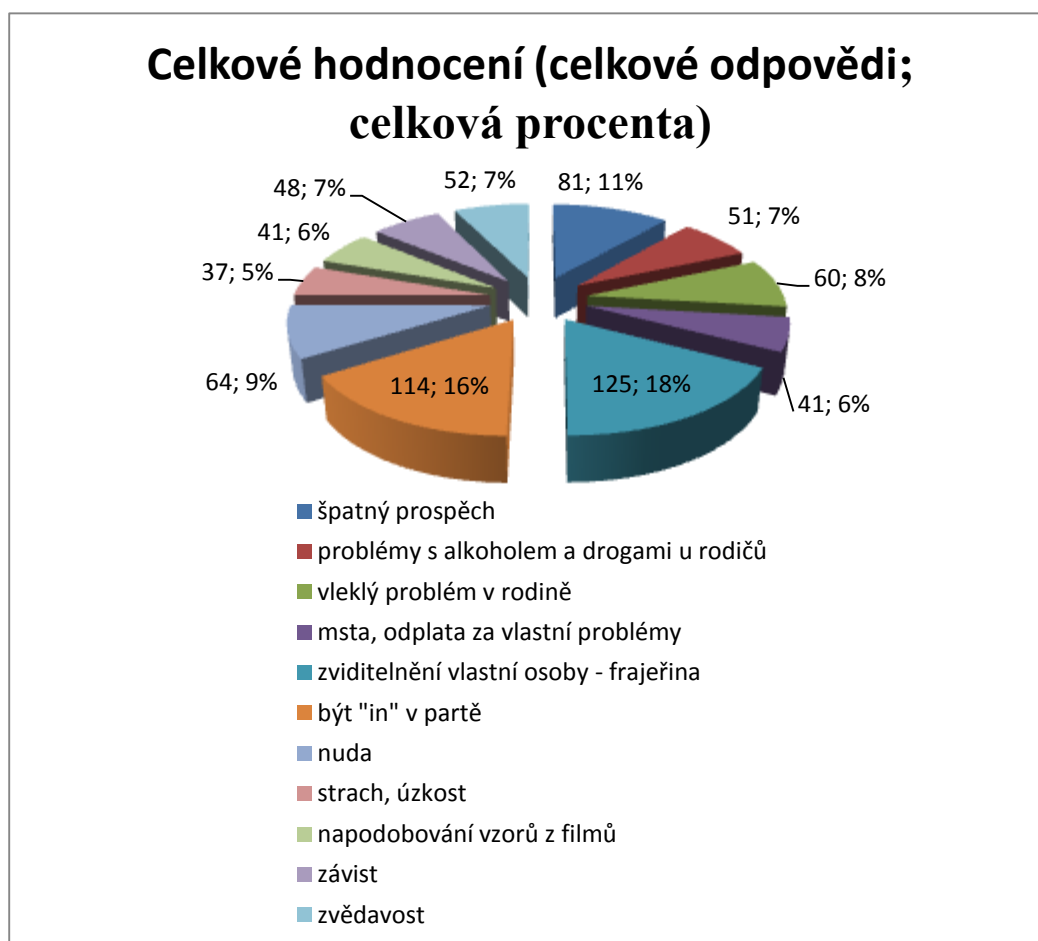
TABULKA 18- ČÍSELNÉ A GRAFICKÉ VYHODNOCENÍ GRAFU Č. 4 - HIERARCHIE PSYCHOLOGICKÝCH ASPEKTŮ

Z tohoto grafu vyplývá, že největší rozšířený psychologický aspekt na školách, kde jsem konala výzkum, a kterým jsem se ve své bakalářské práci zabývala, jsou závislosti, dále pak záškoláctví a třetí místo obsadila šikana. Má

hypotéza byla pravdivá, ovšem druhým nejrozšířenějším problémem není záškoláctví, nýbrž závislost či konzumace alkoholu.

Ve druhé otázce dotazníku žáci určovali možné příčiny jevů, které spatřují na školách. Opět vybírali formou kroužkování a měli na výběr více příčin. V příloze uvádím grafické znázornění jednotlivých odpovědí, níže následuje celkové zhodnocení.

Hypotéza: *Žáci si určitě budou jevů všimat, budou s nimi mít i určitou zkušenost a za příčinu vzniku těchto jevů označí vliv spolužáků, party či kamarádů.*

GRAF 5 - CELKOVÉ HODNOCENÍ PŘÍČIN VZNIKU NEŽÁDOUCÍCH JEVŮ

Má hypotéza se v tomto případě nepotvrdila. Žáci označili za hlavní příčinu vzniku zkoumaných problémů zviditelnění sebe sama, frajeřinu.

Ve třetí, tedy poslední otázce dotazníku, žáci odpovídali na to, zda jejich škola dělá něco proto, aby nežádoucím jevům zabránila či je nějakým způsobem odstranila. Dále se vyjadřují ke konkrétním preventivním programům, které absolvovali a uvádějí i konkrétní názvy. Výsledky uvádím znázorněné v grafu a tabulkách.

Hypotéza: *Škola určitě bude pro své žáky uskutečňovat celou řadu preventivních programů.*

GRAF 6 - PŘEDCHÁZENÍ NEŽÁDOUCÍCH JEVŮ VE ŠKOLE

Zde se mi opět má hypotéza potvrdila. Škola má zavedené a stále zavádí nové preventivní programy, aby nežádoucím jevům zamezila či alespoň z části omezila.

KONKRÉTNÍ POŘÁDANÉ AKCE	ODPOVĚDI ŽÁKŮ
	<ul style="list-style-type: none"> - Filmy - video x kino - Přednášky - Besedy - Semináře - Projekty ve škole - Preventivní akce venku pořádané školou - Distribuce letáků - Vybraná témata probíraná o hodině občanské výchovy

TABULKA 19 - KONKRÉTNÍ ŠKOLOU POŘÁDANÉ PREVENTIVNÍ PROGRAMY

-----	Nejfrekventovanější odpovědi žáků
KONKRÉTNÍ ZAMĚŘENÍ PREVENTIVNÍCH PROGRAMŮ	<ul style="list-style-type: none"> <li style="width: 50%;">- drogy <li style="width: 50%;">- šikana <li style="width: 50%;">- sebeobrana <li style="width: 50%;">- kyberšikana <li style="width: 50%;">- kriminalita <li style="width: 50%;">- alkohol <li style="width: 50%;">- pornografie <li style="width: 50%;">- kouření <li style="width: 50%;">- sex <li style="width: 50%;">- bezpečnost, <li style="width: 50%;">- sexuální obtěžování <li style="width: 50%;">- vandalismus
KONKRÉTNÍ NÁZVY PREVENTIVNÍCH PROGRAMŮ	<ul style="list-style-type: none"> - Katka - Drogy a mýty - Drogy a lidé - Ministart - Stop drogám - Člověk a zdraví - AIDS očima mladých

*TABULKA 20 - ZAMĚŘENÍ A NÁZVY PREVENTIVNÍCH PROGRAMŮ NA
JEDNOTLIVÝCH ŠKOLÁCH*

ZÁVĚR

Psychologické problémy dospívání, které jsem ve své práci popisovala, jsou součástí každé společnosti. Statistiky dokazují, že jejich počet vzrůstá a mění se i jejich formy. Nemalá část dospívajících lidí se dostává do náročných životních situací, které často vedou k nerespektování norem společnosti a tyto jevy mohou být nejenom nebezpečné pro člověka samotného ale také pro celé jeho okolí. Myslím si, že jsou tyto situace způsobeny především narušenými mezilidskými vztahy. Každý dospívající člověk, má svůj způsob chování, který je ovlivnitelný nejenom pozitivně ale i negativně.

Protože psychologických aspektů v dospívání je celá řada a jedná se o tematiku značně rozsáhlou, nebylo mým záměrem plně ji obsáhnout, ale věnovat se pouze několika jejím částí. Jednalo se tedy o projevy šikany, záškoláctví a závislosti na základních školách. Prvotním cílem celé bakalářské práce bylo získat co největší množství základních informací, jejich následné zpracování a pomocí anonymních dotazníků zaslaných do konkrétních škol zjistit, jaký z uvedených psychologických aspektů je ve škole nejrozšířenější, jaké konkrétní jevy se na školách objevují, proč k nim dochází a nakonec zjistit, zda škola, kterou dospívající navštěvuje, dělá všechno proto, aby těmto jevům zamezila.

První část práce jsem tedy věnovala získaným poznatkům o problematice šikany, záškoláctví a nejrůznějších závislostí, zejména alkoholismu, gamblingu a drogám. Vymezila jsem nejenom vznik, příčiny a důsledky těchto aspektů, ale zaměřila jsem se i na osobnost dospívajícího, zvláště pak na období puberty a adolescence.

Část druhá představuje samotný výzkum, zde jsem se zaměřila nejenom na žáky, nýbrž i na jejich pedagogy. Období dospívání je dobou, kdy děti rády experimentují s různými formami chování, ať již se jedná o chování návykové či agresivní. Pomocí dotazníkové metody jsem tedy zjišťovala důvod a příčiny vzniku tohoto chování a jednotlivých závislostí a neopomněla jsem ani prevenci konanou na školách. Poznatky získané výzkumem mě utvrdily v tom, že i když se

jedná mnohdy o děti, mladší 15 let, mají s touto problematikou bohaté zkušenosti.
Cíl práce byl tímto splněn.

RESUMÉ

My dospělí, si můžeme klást pouze otázku, proč když na školách probíhají všemožné preventivní programy se stále část dopívajících jedinců uchyluje k těmto problémům a co je k tomu vůbec vede. Můj názor jednoznačně stojí za rodinou. Ta má dle mého názoru v prevenci představovat ten nejdůležitější článek. Má s dítětem trávit co nejvíce času, komunikovat s ním a být pro dítě na blízku, když jí potřebuje. Rodinný vztah by měl být založený především na důvěře a naslouchání. Rodiče by měli mít také dostatek informací o těchto rizikových faktorech, měla by se řídit svými určenými pravidly a za porušení by mělo přijít adekvátní potrestání. Rodina by také neměla dopustit, aby se dítě začalo nudit, přece škála různých volnočasových aktivit je velice široká. Vím, že dnešní doba je uspěchaná, čas, který tráví členové rodiny spolu je vzácný, neboť je ho málo a je spíše mimořádnou událostí. V celém nekonečném shonu ovšem zapomínáme na to, co je opravdu nejdůležitější – rodina.

Za zmínku stojí i prevence na úrovni společnosti. Především ta má na prevenci největší vliv. I když uskutečňuje nejrůznější projekty, stále jsou tady i dílčí skutečnosti, které nakonec dospívajícího zlomí k nežádoucímu chování. Můžu například zmínit blikající tabule na každém rohu ukazující aktuální jackpot výherních automatů. Je jasné, že zvyšující počet heren má na rozvoj hazardu obrovský vliv. Ovšem tyto peníze, peníze prohýřené v hrách, musí být použity ve prospěch společnosti, často se proto stává, že právě škola je dotována z financí, které přijdou městu z hazardu. Dostáváme se tak do slepé uličky, do začarovaného kruhu, z kterého není možnost úniku. Ke zlepšení situace nedojde, pokud se k tomu společnost nepostaví. Velkou moc mají i sdělovací prostředky, které mohou škodit, co se týče nejrůznějších reklam. Opět zde jde ale o peníze.

Jak tedy odradit od tohoto chování tu část dospívajících, na které ani preventivní programy nemají žádný vliv? Tato otázka je velice těžká, podle odborníků je to téměř nemožné a není možné zabránit tomu, aby dítě nepilo alkohol, či nebral drogy. Myslím si ale, že zde by se měli ti, kdo na školách preventivní programy provádí, zaměřit například na to, aby žáci pili méně

rizikově, aby droze nepropadli úplně či jakýmsi způsobem zvýšit hranici věku, kdy se do styku s drogou dostanou.

SEZNAM LITERATURY

- ADLER, A. *Psychologie dětí*. Praha: Práh, 1994. ISBN 80-85809-22-2
- DAINOWOVÁ, S. *Jak přežít dospívání svých dětí*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-420-6
- DAMBORSKÁ, M., BORKOVÁ, V., HÁJKOVÁ, J., MATĚJČEK, Z. *Psychologie a základy výchovy*. Praha: Avicenum, 1978. ISBN 80-220-0433-2
- ELLIOTTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-419-2
- JANÍK, A., DUŠEK, K. *Drogy a společnost*. Praha: Avicenum, 1990. ISBN 08-083-90
- KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1
- KÜHNL, R. *Chytré drogy*. Praha: Adonai, 2000. ISBN 80-86500-05-5
- KVAPILÍK, J., SVOBODOVÁ, A., a kol. *Člověk a alkohol*. Praha: Avicenum, 1985. ISBN 08-091-85
- KYRICAU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-945-3
- LISÁ, L., KŇOURKOVÁ, M. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. Praha: Avicenum, 1986. ISBN 08-084-86
- NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1680-5
- NEŠPOR, K., CSÉMY, L. *Alkohol, drogy a vaše děti*. Praha: Sportpropag a. s., 1993. ISBN 80-2381-809-0
- NEŠPOR, K. *Vaše děti a návykové látky*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-515-5

NEŠPOR, K., PERNICOVÁ, V. *Jak zůstat fit a předejít závislostem*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-299-8

NOŽINA, M. *Svět drog v Čechách*. Praha: Koniasch Latin Press, 1997. ISBN 80-85917-36-X

POKORNÝ, V., TELCOVÁ, J., TOMKO, A. *Patologické závislosti*. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, 2002. ISBN 80-86-568-02-04

ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9

VÁGNEROVÁ, M. *Patopsychologie dítěte pro speciální pedagogy*. PRAHA: SPN, 1988. ISBN 80-7083-158-8

Elektronické zdroje:

Poradenské centrum pro drogové a jiné závislosti: Pedagogickopsychologická poradna Brno [online]. c2008 [cit. 2010-10-05]. Poradenství. Dostupné z WWW: <poradenskecentrum.cz/sikana>.

Minimalizace šikany: Pomozte nám bojovat se šikanou na školách [online]. c2008 [cit. 2010-10-09]. Informace o šikaně. Dostupné z WWW: <minimalizacesikany.cz/informace-o-sikane>.

Saferinternet : Protišikaně.cz [online]. c2009 [cit. 2010-10-15]. Šikana a kyberšikana. Dostupné z WWW: <proti-sikane.saferinternet.cz/sikana-a-kybersikana>.

Šikana [online]. c2009 [cit. 2010-10-15]. Šikana. Dostupné z WWW: <sikana.blogspot.com>.

Šikana [online]. c2008 [cit. 2010-10-20]. O šikaně. Dostupné z WWW: <sikana.webnode.cz>.

Gamblerstv%C3%AD. In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 1.5.2009, last modified on 12.11.2010 [cit. 2010-11-14]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Gamblerstv%C3%AD>>.

Alkoholismus. In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 27.4.2005, last modified on 1.12.2006 [cit. 2010-10-26]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Alkoholismus>>.

Centrum adiktologie : Centrum adiktologie psychiatrické kliniky 1. lékařské fakulty a VFN UK v Praze [online]. 30.4.2008 [cit. 2011-01-13]. Pijí už i jedenáctileté děti. Dostupné z WWW: <<http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/59/1296/Piji-uz-i-jedenactilete-deti>>.

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Tabulka č. 1 - Charakteristika protagonistů šikany - agresor

Tabulka č. 2 - Okolnosti zvyšující riziko konzumace drog z různých pohledů

Tabulka č. 3 – Varovné známky a příznaky k zjištění konzumace alkoholu mladistvým

Tabulka č. 4 – Funkčnost preventivních programů na školách

Tabulka č. 5 – Druhy preventivních programů a jejich založení

Tabulka č. 6 – Vyhodnocení otázky č. 2 – preventivní programy

Tabulka č. 7 – Frekvence preventivních programů

Tabulka č. 8 – Zaměření a hlavní cíl preventivních programů

Tabulka č. 9 – Vyhodnocení otázky č. 5 – zaměření programů

Tabulka č. 10 – Zúčastněné třídy preventivních programů

Tabulka č. 11 – Hlavní témata bloků preventivních programů

Tabulka č. 12 – Důvod zavedení preventivních programů

Tabulka č. 13 – Vyhodnocení otázky č. 9 – důvod zavedení preventivních programů

Tabulka č. 14 – Vyhodnocení otázky č. 10 – účinek preventivních programů

Tabulka č. 15 – Získané poznatky žáků a hlavní přínos preventivních programů

Tabulka č. 16 – Vyhodnocení otázky č. 11 – získané poznatky

Tabulka č. 17 – Vyhodnocení otázky č. 12 – hlavní přínos preventivního programu

Tabulka č. 18 – Číselné a grafické vyhodnocení grafu č. 4 – hierarchie psychologických aspektů

Tabulka č. 19 – Konkrétní školou pořádané preventivní programy

Tabulka č. 20 – Zaměření a názvy preventivních programů na jednotlivých školách

Graf č. 1 – Narušující jevy objevující se na školách

Graf č. 2 – Celkový počet odpovědí – drogy

Graf č. 3 – Znázornění rozdílu – tvrdá droga x tabák

Graf č. 4 – Hierarchie psychologických aspektů

Graf č. 5 – Celkové hodnocení příčin vzniku nežádoucích jevů

Graf č. 6 – Předcházení nežádoucích jevů ve škole

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Grafy: Možné příčiny jevů, které žáci spatřují na svých školách

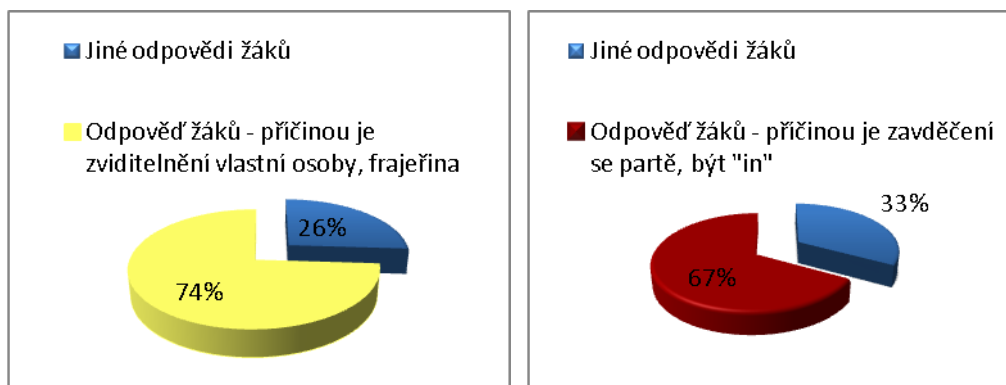
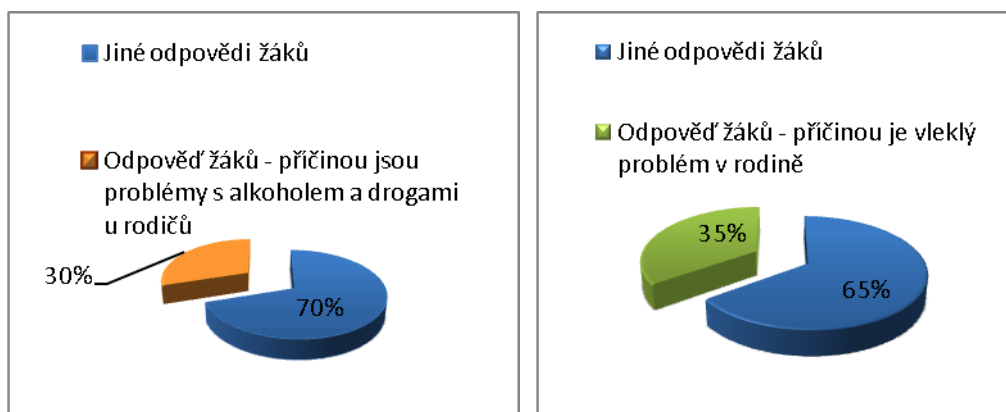
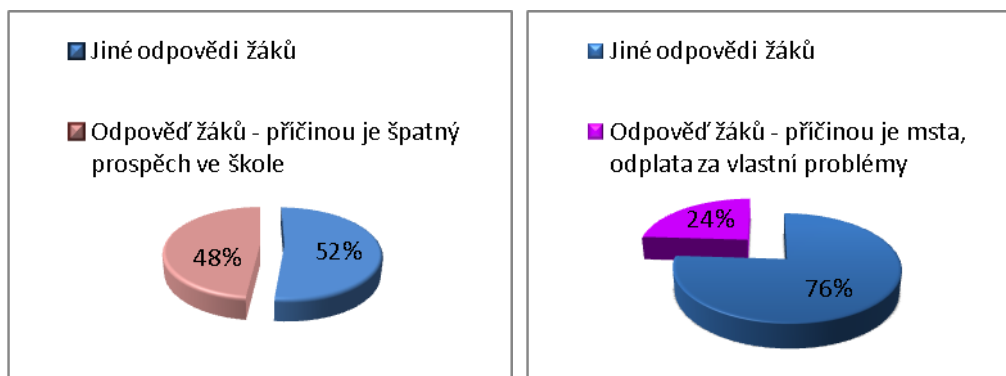
Příloha č. 2 – Seznam oslovených základních a středních škol pro výzkum

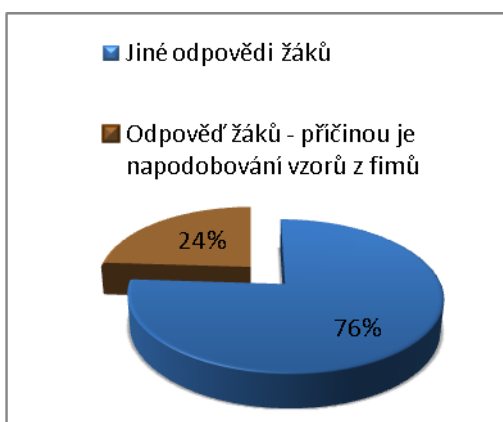
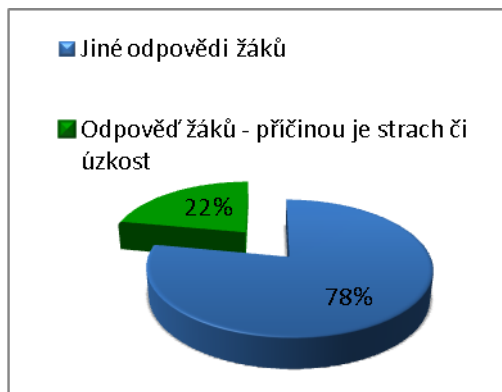
Příloha č. 3 – Dotazník vyplňovaný žáky 8. tříd ZŠ a studenty 2. ročníků SŠ

Příloha č. 4 – Dotazník vyplňovaný pedagogy žáků příslušných tříd

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – Grafy: Možné příčiny jevů, které žáci spatřují na svých školách

Příloha č. 2 – Seznam oslovených základních a středních škol pro výzkum

- ZŠ a MŠ Jistebnice, Kostelní 93, 391 33 Jistebnice
- 2. ZŠ Bechyně, Libušina 164, 391 65 Bechyně
- 1. ZŠ Bechyně, Školní 293, 391 65 Bechyně
- ZŠ Hlinecká, Komenského 748, 375 01 Týn nad Vltavou
- ZŠ Týn nad Vltavou, Malá Strana, Žižkova 285, 375 01 Týn nad Vltavou
- ZŠ Planá nad Lužnicí, ČSLA 65, 391 11, Planá nad Lužnicí
- ZŠ Soběslav, Komenského 21/20, 392 01 Soběslav
- ZŠ Soběslav, tř. Dr. Edvarda Beneše 50/18, 392 01 Soběslav
- Odborné učiliště, Praktická škola a ZŠ Soběslav, Wilsonova 405/34, 392 01 Soběslav
- Střední odborná škola a střední odborné učiliště Hněvkovice, Hněvkovice na pravém břehu Vltavy, 375 01 Týn nad Vltavou
- Vyšší odborná škola a Střední zemědělská škola Tábor, nám. T. G. Masaryka 788/1, 390 02 Tábor

Oslovených základních i středních škol bylo více, ale pouze tyto školy se zúčastnily a byly tak respondenty mého výzkumu.

Příloha č. 3 – Dotazník vyplňovaný žáky 8. tříd ZŠ a studenty 2. ročníků SŠ

Vážení spolužáci,

dostává se Vám do rukou anonymní dotazník, který je mi nápomocen k úspěšnému zakončení studia na pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Většinou, když spatříte podobný dotazník, vyskakuje vám v mysli řada otázek a námitek typu: - proč zrovna my musíme něco tak nesmyslného vyplňovat. Víím, že podobných dotazníků a nejenom jich, ale i besed a pohovorů na téma drogy, závislosti, šikana a záškoláctví jste podstoupili již mnoho a mnoho. Já také. Nechci vás utvrzovat v tom, že tento dotazník je ten poslední, vyplňovat jich budete určitě ještě dost. Chlácholit vás můžu pouze tím, že šedesát dalších tříd v celém jihočeském kraji, vyplňuje ten samý dotazník jako právě vy. Určitě jste zvědaví, proč jsem si právě vybrala toto téma, téma všude zmiňované, omílající se stále dokola. Ruku na srdce milí spolužáci, kdyby se o drogách, šikaně a dalších podobných těchto narušujících problémů nepsalo, nemluvílo, nebesedovalo, neprobíhali by preventivní programy, určitě by bylo vše v pořádku. Protože ale tyto závislosti a násilí mezi dospívajícími jsou a nabírají na síle a jen se vše zhoršuje, nemůžete se proto divit, že je toto téma stále tak ožehavé. Nechci po Vás nic konkrétního, nechci po vás ale také nic vymyšleného, nechci zjišťovat, kdo a co ve svém volném čase dělá, kdo bere drogy, kdo kouří, kdo chodí za školu a kdo šikanuje své spolužáky. Každý z nás ví, co je to špatné, co by neměl dělat. Vše ale závisí na něm samotným. Chtěla bych proto od vás pouze pár pravdivých zaškrtnutí a pár nenáročných odpovědí, které vám nezaberou více jak pár minut.

Děkuji za spolupráci.

Michaela Nádeníčková ☺

1. Zaškrtněte, které z následujících narušujících jevů jste na vaší škole spatřili, či víte, že se zde objevují. Poté tyto jevy seřadte podle nejvíce se vyskytujícího k nejméně se vyskytujícímu.

☐ Šikana	1) _____
☐ Záškoláctví	2) _____
☐ Závislosti na drogách – braní drog	3) _____
☐ Závislosti na alkoholu – pití alkoholu	4) _____
☐ Gamblerství – hraní hracích automatů	5) _____
☐ Další jevy, které spatřujete..... - jaké?	6) _____

2. Proč si myslíš, že k těmto problémům dochází? Opět zaškrtni (možnost i více variant).

☐ Špatný prospěch ve škole	☐ Nuda
☐ Problémy s alkoholem a drogami u rodičů	☐ Strach, úzkost ...
☐ Vleklý problém v rodině	☐ Napodobování vzorů s filmů
☐ Msta, odplata za vlastní problémy	☐ Závist
☐ Zviditelnění vlastní osoby – frajeřina	☐ Zvědavost
☐ Být „in“ v partě	☐ Další..... – jaké?

3. Dělá tvoje škola něco, aby těmto jevům předešla?

Ano. – Co konkrétně?

Ano, pořádá různé preventivní programy. Které?

Ne, škola nic nedělá. – Co by tedy měla podle tebe dělat?

Dotazník A)

1. Fungují na Vaší škole určité preventivní programy založené právě na prevenci těchto problémů? (Pokud ano, pokračujte dotazníkem tímto, pokud nikoliv pokračujte dotazníkem B.)
2. Jestliže ano, jaké a čeho konkrétně se týkají?
3. Jak často na Vaší škole tyto programy probíhají? Jaká je jejich frekvence? Případně kolikrát do roka probíhají?
4. Jak dlouho trvá jeden blok programu?
5. Na co se tyto programy přesně zaměřují?
6. Co je jejich hlavním cílem? Co konkrétně by si měl žák/student z tohoto programu odnést?
7. Které třídy Vaší školy se těchto programů účastní, případně kolik?
8. Jaká jsou hlavní témata jednotlivých bloků programů?
9. Proč škola tyto programy zavedla? Co jí k tomu vedlo?
10. Spatřujete v těchto programech jakýsi účinek?
11. Řídí se žáci i ve svém praktickém životě získanými poznatky?
12. V čem vidíte hlavní přínos těchto preventivních programů?

Dotazník B)

1. Kdyby jste měl/a možnost na Vaší škole zavést preventivní program založený na prevenci problémů šikany, závislostí a jiných psychopatologických problémů Vašich žáků, jaký by to byl a čeho by se měl týkat?
2. Jak často a v jakých frekvencích, případně jak dlouho by měl takový blok programu podle Vás probíhat, aby byl co nejefektivnější?
3. Na co by měl být program zaměřený? Co by mělo být jeho hlavním cílem?
4. Které třídy Vaší školy byste do programu zařadila?
5. Jaká témata byste do programu zavedla?
6. Proč si myslíte, že právě tyto programy by byly pro Vaši školu příznačné?
7. V čem byste viděla hlavní přínos preventivního programu? Jaký účinek by měl přinést žákům/studentům?